

Zorunda Bırakılanların Göçünü Biyo-iktidar Üzerinden Okumak: Kiğı Örneği

Cansu Alara AYSU

Özet

Çalışma Bingöl'ün Kiğı ilçesinden İstanbul'un Yeldeğirmeni semtine gerçekleşen göç hareketiyle ilgilenmiştir. Bunu yaparken de özellikle, 70'lerin büyük göç dalgasına odaklanılmıştır. Bu dalga “zorunda bırakılanların göçü” başlığı altında ele alınmıştır. Bu göçü hazırlayan koşulları anlayabilmek için sadece kendi döneminin dinamiklerine bakmak yerine, daha geriye gidilmiş, Türklüğün yaratılması ve karşısında tanımlanan Kürtlükle beraber düşünülmüştür. Bunun için adım adım Türklüğün konumlanışına bakıldıktan sonra, Kürtlükle ilişkilenişine bakılmıştır. Bu ilişkinin izi raporlarda sürülürken, Kiğı özelindeki hâkim göç dalgasının izlenişinde saha çalışmasının verilerine yer verilmiştir. Çalışmanın genelinde, Kiğı örneğiyle birlikte, biyo-iktidar tekniklerinin nasıl işletildiği üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Zorunda Bırakılanların Göçü, Kiğı, Yeldeğirmeni, Biyo-iktidar, Foucault.

Reading Migration of the Forced One sthrough Bio-power: Kiğı Case

Abstract

This article is interested in the migration flow from Kiğı district of Bingöl to Yeldeğirmeni district of İstanbul. While doing this, a grand migration flow which is 70s has been especially focused on. This flow has been discussed under the title of “migration of the forced ones”. In order to understand the conditions which create this flow, not only the dynamics of their own period, but also the creation of Turkishness and the description of Kurdishness as the opposite of it are considered. To do so, after the analysis of description of Turkishness, its positioning in relation to Kurdishness has been discussed. While the reports has been utilized in order to trace the positioning of relation, field work data has been analyzed in order to trace the prevailing migration flow. Throughout the study, focusing on Kiğı example, the functions of the biopower techniques were taken into consideration.

Key Words: Migration of the Forced Ones, Kiğı, Yeldeğirmeni, Bio-power, Foucault.

Giriş

Bingöl'ün Kiğı ilçesinin bu ismi alışı ve kaza haline gelme tarihi tam olarak bilinmemektedir. Kiğı kazası Osmanlı topraklarına katılmadan önce, birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır: Etiler, Urartular, Persler, Makedonya, Roma, Sasaniler, Bizans, Selçuklu, Akkoyunlular ve Safeviler. Rivayete göre, Şah İsmail'den kaçan Kiğı Kalesi halkının buraya yerleşmesi ve eklenerek çoğalmalarıyla, Kiğı Kazası meydana gelmiştir. Şah İsmail döneminde Kiğı Diyarbakır'a bağlıdır. Osmanlı döneminde ise Erzurum'a bağlı olan kaza, 30 Mayıs 1926 tarihli Teşkilat-ı Mülkiye Kanunuyla Erzincan'a bağlanır. 1936 yılında 2885 sayılı kanunla, Bingöl il haline getirilir ve Kiğı ona

bağlanır.¹ Gereçeli kararda da şöyle denmektedir: “Bitlis vilayeti ayrıldıktan sonra Muş vilayetinde kalan saha o havalide bir vilayet için yine lüzumundan fazla geniş olduğundan, halk işlerinin daha kolaylıkla yürütülmesi, Hükümet otoritesinin tamamı ile tatbiki ve asayişin istikrarı iyice temin edebilmek için Çapakçur’da yeni bir vilayet daha kurulmasına lüzum görülmüştür. Bu maksatla Muş’un Çapakçur, Solhan, Bingöl ve Erzincan’ın Kiğı kazaları ayrılarak merkezi Çapakçur olmak üzere yeni bir vilayet kurulmuş ve bu vilayete Bingöl vilayeti adı verilmiştir.”² Kiğı’nın, günümüzde, 4 mahalle muhtarlığı, 28 köyü ve 71 mezrası mevcuttur.³

Kuruluş ve idari tarihi bu birkaç cümleyle özetlenebilecek olan ilçe aslında sosyo-kültürel açıdan birçok denetim dispoşifine ve göç hareketlerine tanıklık etmiştir. Bu çalışmanın konusu da başlangıçta, 1970’lerde Kiğı’dan yaşayan halkın neden İstanbul’un Yeldeğirmeni semtine göç ettikleri üzerineydi. Araştırma ilerledikçe semtin tercih nedeni hoş bir ayrıntı olarak kalırken *neden göç ettikleri* önemli bir soru haline geldi. Sebepler üzerine düşünürken, 70’lerdeki göç dalgısı “zorunda bırakılanların göç hareketi” başlığı altında ele alındı. Kısaca özetlemek gerekirse; bir mahrum bırakılma ve yokluktan göç etmek zorunda kalan insanlar referans gösterilmiş, ekonomik nedenler unutulmaksızın, mahrumiyetleştirmehalinin dinamikleri üzerine yoğunlaşmıştır. Foucault’nun biyo-iktidar kavramından referansla ırkçılığın mekanizmalarından olan parçalara ayırma ve üst küme-alt küme oluşumları üzerine eğilinmiştir. Bunu yapabilmek için Türklüğün biyo-iktidar teknikleriyle ilişkisi ve bu ilişkide Kürtlükle konumlanması tartışılmıştır. Türklüğün Kürtlükle mesafesi Cumhuriyetin kuruluşundaki dinamiklerin değişimine paralel bir şekilde ele alındıktan sonra Kürt bölgeleri üzerine üretilen söylemsel pratikler ve dispoşifsel öneriler, bu bölgeler için hazırlanan raporlar eşliğinde incelenmiştir. Sonrasında Kiğı’dan 1970’lere kadar olan mikro çaplı göç hareketleri ve yazının nihayetinde de 1970’lerde gerçekleşen göçler çalışılmıştır. 1950’lerde göç eden 2 kişi ve 1970’lerde göç eden 3 kişiyle görüşülmüştür. Görüşmecilerin tahininde kartopu tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler derinlemesine görüşme metoduyla gerçekleştirilmiştir.

Türklüğün Değiliyle İlişkisi

Foucault ölüm ve yaşam üzerinden iktidar analizine girişir. Roma’da ailenin reisinin elinde bulunan yaşam ve ölüm üzerine tasavvur hakkı, klasik dönemde hükümdar tarafından şekillenir. Hükümdarın tebaasından olanlar ve olmayanlarla ölüm üzerinden kurduğu ilişki birbirinden farklılık göstermektedir. Tebaasından olan kişinin hükümdara karşı çıkması sonucunda cezalandırılması amacıyla öldürülmesi gerekirken, tebaasından olmayan için ölüm hakkını dolaylı bir şekilde, yani kendini savunmak üzerinden kurgulandığı görülür. Ölüm hakkı yaşamın yönetilmesinde kullanılır ve onun gerekliliği olarak sunulur.⁴ Hükümdarın öldürme ve hayatta bırakma üzerinden kurulan iktidarı, yerini ayarlama iktidarına bıraktığında ortaya çıkan; yaşatma ve ölüme bırakma üzerinden kurgulanan yeni bir tür ilişkidir. 17. yüzyılın bitimiyle beraber beden-insan merkezli gözetleme, teftiş, hiyerarşi, tutanak teknolojilerinin kullanıldığı bir iktidar şekli (anatomo-politika) ortaya çıkar. 18. yüzyılın sonunda ise beden-insanın yerini tür-insan alır. Biyo-politika olarak adlandırılan bu yeni iktidar türü bireyselleştirici değil, yığınlaştıracıdır. Doğum, ölüm oranları, hastalık, sakatlık gibi nüfus unsurlarının düzenlenmesi üzerine yoğunlaşır.⁵

¹ M. Sadık Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1965.

² Başvekalet Kararlar Müdürlüğü’nün TBMM Başkanlığı’na hitaben düzenlediği 20.11.1935 tarih ve 6/3411 sayılı yazısı, s.2.

³ <http://bingolnet.tr.gg/Ki%26%23287%63B%26%23305%63B.htm/> erişim tarihi 12.01.2014.

⁴ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2010, s. 99-101.

⁵ Michel Foucault, *Toplumu Savunmak Gerek*, YKY, İstanbul, 2015, s. 246-252.

Modern devletle beraber, hem bedeninin hem nüfusun sorumluluğunun, birbirlerine eklemlediği yeni bir tür iktidar ortaya çıkar. Bu hem denetleyici hem düzenleyici olan: biyo-iktidardır. Biyo-iktidarın belirlimi ise ırkçılığı devlet mekanizmalarına sokmaya hazır hale getirir. Foucault'ya göre ırkçılıktan geçmemiş modern devlet anlayışı yoktur. Irkçılığın ilk işlevi sınıflandırma yapmak, üst küme ve alt kümeleri belirlemektir. İkinci işlevi ise alt kümelerin biyolojik imhalarının gerçekleştirilmesidir. Diğer bir deyişle, üst küme için tehdit oluşturabilecek alt kümenin ortadan kaldırılmasıdır.⁶

Türkiye de kuruluşu öncesi, kuruluş aşaması ve sonrasında ırksal açıdan sınıflandırmaya, alt kümeleri tahin etmeye giriştiği farklı süreçlerden geçmiştir. Kiğı özelinde 70'lerdeki Kürt göçünü düşünmeye başlamadan önce bahsedilen sınıflandırmayı görmemiz ve iktidar teknolojilerini okumamız; göç hareketini anlamlandırma sürecimize katkı sunacağı kanaatindeyiz.

Türkiye'nin ırksal açıdan üst kümesi Türklük çerçevesinde tanımlanmış, diğer birçok elemanla birlikte Kürtler alt kümede yer almıştır. Ancak Türklük nedir ve hangi aşamalardan geçerek meydana gelmiştir? Tanıl Bora Türklük üzerine şunları söyler: "‘Türk’ bir doğal element gibi tanımlanamaz, kendini ‘Türk’ olarak kurması ölçüsünde ‘Türk’ olur; milli devlet, o ‘saf’ Türklere de Türklük öğretmek ve bunun için öğretilecek o Türklüğün içerisini tasarlamak durumundadır."⁷ Foucault'nun tanımını bir adım ileri götürürsek sınıflandırmanın dolaylı olarak yer açtığı imkânlılıkları görebiliriz. Üst kümeler kendini, alt kümelerden ayırır. Ancak ayırdığı ölçüde kendini, onun üzerinden kurgulamış olur. Çünkü artık kendine bir değil yaratmıştır. Burada bir paradoksla karşı karşıya kalırız. Değili sayesinde üst küme oluşmuştur ve değilin ortadan kalkması halinde kendiyile bütünleşmesi mümkün olacaktır. Ancak değilin ortadan kalkmasıyla halinde artık üst kümeye ihtiyaç kalmayacaktır.

Bütün bu imkânsızlık çerçevesinde değil kurduğu ilişkide Türklük nasıl meydana gelir? Türklük vurgusunun ortaya çıkışına kısaca göz atmakta fayda var. Osmanlı'nın son dönemlerinin ve yeni Türkiye'nin, kendisinin değil olarak konumlandığı Batı'yla kurduğu ilişki önemlidir. Osmanlı, güçlü imparatorluk imgesinin elden geldiğince muhafaza etmeye çalıştığı son dönemlerinde 'güçlü olma halinin' alayağı edildiği bir sürece girmiştir. Batı'yla kurduğu ilişkide dengelerin değişmesiyle kendini aleyhte konumda bulan Osmanlı, arayı kapatmak için Batı'yla, model kurgusu çerçevesinde ilişkilendirilmiştir. Yeni Türkiye'de altı sıkça çizilecek olan modernleşme kavramı; Batılı olma, Batı'ya yaklaşma bağlamlarında anlam kazanmıştır. Bu durumda gerçekleştirilen ıslahat planları da özel bir modernleşme anlayışını refere etmemiştir. Varış noktasının Batı olduğu bir yaklaşım benimsenmiştir.⁸

Osmanlı son yıllarında imparatorluk bünyesindeki etnik kimlikleri bir çatı altında toplayan Osmanlılık ve Türkçülük arasında salınmıştır. Ancak Balkan Savaşları sonrası yaşanan toprak kayıpları Osmanlılığın çökmeye başladığını göstermektedir.⁹ 1916 İttihat ve Terakki Kongresi, çekişmenin, Türkçülük tarafından kazanıldığını göstermiştir.¹⁰ Türkçülüğün zaferiyle hedefin modernleşme olarak çizildiği eksende, geleceğin önündeki engel, geleneksel yapı ve dindir.¹¹ Yeğen'e göre; Kürtler, modernleşmenin önündeki en büyük engellerden, pürüzlerden biri olarak görülmüştür. Birçok metinde, bu eksene uymayanların temizlenmesinin çağdaşlaşmak, modern devlet olmanın koşulları¹² adı altında eritildiği görülmektedir. Dil ve kültürde tek ulus olarak

⁶ A.g.e. s. 259-261.

⁷ Tanıl Bora, "İnşa Döneminde Türk Millî Kimliği", *Toplum ve Bilim*, sayı 71, Birikim Yay, İstanbul, 1996, s. 169.

⁸ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s.41-42.

⁹ A.g.e. s. 88.

¹⁰ A.g.e. s. 89.

¹¹ A.g.e. s. 53.

¹² Kemal Kirişçi & Gareth Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 104. Fikret Babuş, *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yay, İstanbul, 2006, s. 73.

çağdaşlaşılabilceği yönündeki önerme tartışmadan kabul edilmiş, çağdaşlaşmanın içi ulus devlet tanımlarıyla doldurularak gerçekleştirilen hak ihlalleri, modernliğin gerekliliği olarak izah edilmiştir. Devletin eski halde ‘bırakılması’ kötü bir senaryo olarak tanımlanıp, doğallık vurgusuyla¹³ medeniyete doğru ilerlenecek yapay bir yol haritası meydana getirilmiştir. Yapılan tanım çerçevesinde Kürtler, çağdaşlaşmak istemeyen unsurlar¹⁴ olarak, söylemsel açıdan mücadele edilmesi gereken tarafa yerleştirilmiştir.

Türklüğündeğili olarak tanımlanan ve Türklüğe zarar verebileceğini düşündüğü grupları kontrol altında tutması, böylelikle kendi varlığını garanti altına almaya çalışması, ister istemez dışarıda bırakmalarla kurulan bir içeri tanımı doğurmaktadır. İttihat ve Terakki döneminde ‘so-run çıkarabilecek’ grupların ‘tehlikeli olabilecek’ yerlerde iskân edilmesine ‘izin verilmemesi’, değilin ‘belirlendiği’ ve içini kimin doldurduğuna karar veren yapıyı göstermektedir. Bu şiardan hareketle, uygulamalar birçok etnik grubu etkilese de, araştırma gereği Kürt etnik kimliğiyle ilintili kısımlara değinilmiştir.

İttihat ve Terakki döneminde yapılan bir dizi düzenlemenin, alt kümenin dönüştürülmesi ve kendine katılması yönünde işletildiği görülmektedir. Bu durum aslında üstkümeye dâhil etme çabasından çok, üst küme için tehdit oluşturmayacak bir nokta yaratma ve orada konumlandırma ihtiyacını göstermektedir. Örneğin, orduya asker sağlayan civar mahallerde ‘durumları şüpheli’ veya ‘isyancı’ aşiretlerin Batı bölgesine iskân ettirilmesine; demiryollarından aşiretlerin ‘temizlenmesi’ ve Türklerin yerleştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca muhacirlerin yerli halkla evlendirilmesi ‘tavsiye edilmiştir’.¹⁵ Kürtlerin iskân edilecekleri bölgelerde, sayıları toplam nüfusun yüzde beşini geçmeyecek şekilde bölünmelerine ve Türkçe konuşulan bölgelere yerleştirilmelerine çalışıldığında görülmüştür. Bu yerleştirmede aşiret reislerinin, aşiretleriyle bağlantılarının kesilmesi yönünde çaba sarf edildiği bilinmektedir.¹⁶ Ancak İttihat ve Terakki’nin bunu gerçekleştirmeye zamanı yetmemiştir.¹⁷ Kürtlükten ‘arındırma’ ve Türklükle ‘fethetme’ arzusu olarak okunabilecek bu eylemliliklere temkinle yaklaşmakta fayda vardır. Çünkü bunlar tam olarak üst küme, alt kümede konumlandıklarıyla paylaşmaktan ziyade, akut taleplere yönelik mikro eylemlilik alanlarıdır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nden Cumhuriyet’in kurulmasına kadar geçen süreçte ve sonrasında izlenen taktiklerde dönem dönem değişiklikler meydana gelmiştir. İlk başlarda, İslamiyet çatısı altında Kürtlerle Türklerin eşit statülerde yer aldığı yönünde söylemlere sıkça rastlanmaktadır. Hatta Yeğen’e göre, bu dönemde Cumhuriyetin kurucuları tarafından, sadece özerklik meselesi söz konusu olduğunda değil; genel olarak ülkenin çok-etnili siyasi yapısının, özel olarak da Kürtlerin varlığının siyasi ve hukuki yönden tanınması hususunda emin oldukları görülmektedir.¹⁸ Gerek meclis tutanaklarında, gerek Lozan Antlaşması’nda Türk ve Kürt kardeşliğine, Kürtlerin kurucu unsurlardan biri olmasına vurgu yapılan beyanları görmek mümkündür.

Ahmet Yıldız’ın¹⁹ Kemalist milliyetçiliği üç dönemde incelemesi, dönemler arası üst küme ve alt kümenin meydana çıkmasını, birbirinden ayrışmasını görmemiz açısından önemlidir:

“1) Ulusal kimliğin baskın ve dini bir karaktere sahip olduğu ve reelpolitığın bir yansıması olarak etnik çoğulculuğu yadsımadığı Milli mücadele dönemi (1919-1923).

¹³ Fikret Babuş, *Osmanlı’dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskân Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yay, İstanbul, 2006, s. 75

¹⁴ A.g.e. s. 76.

¹⁵ Fuat Dünder, *İttihat ve Terakki’nin Müslümanları İskân Politikası 1913-1918*, İletişim Yay, İstanbul, 2001

¹⁶ Amir Hassanpour, *Kürdistan’da Milliyetçilik ve Dil (1918-1985)*, Çev. İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan, Avesta Yay, İstanbul, 2005, s.132.

¹⁷ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011 s. 38.

¹⁸ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s. 117.

¹⁹ Ahmet Yıldız, “Ne Mutlu Türküm Diyebilene”, *Ulusal Kimliğin Etno-seküler Sınırları 1919-1938*, İletişim Yay, İstanbul, 2007, s.16-17.

2) Çoğulcu söylemin terk edildiği ve dini siyasetten koparan militan bir sekülerizmin yaşandığı, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve bu ülkeye sadık, Türk kültürüyle yetişmiş kişilerin Türk olarak kabul edildiği 1924-1929 dönemi.²⁰

3) Ulusal topluluğun ırki, soya dayalı öğelerin, kanda birliğin öne çıktığı 1929-1938 dönemi.”

Yeğen'e göre de, durum benzer şekilde gelişir. 1920 sıralarında Kürtler siyasi ve hukuki haklara sahiptir. 1924'le birlikte Kürtler'in mevcudiyeti tanınmakla birlikte, siyasi haklarından mahrum hale gelmişlerdir. 1930 sonrası ise mevcudiyetleri de inkâr edilir olmuştur.²¹

1924 yılıyla birlikte, ulusu etrafında toplayacağı düşüncesiyle Türklük ön plana çıkarılmaya başlanmıştır. 1929 senesine kadar geçen süreçte, Türk olmak, Türkiyeli olmak anlamına gelmektedir ve keskin bir ırk ayırımına geçiş henüz sağlanmamıştır. Ama oldukça belirsiz hatlarla çizili olan Türkdeğilinin, kültür potasında eritmeye çalışıldığı görülmüştür. 9 Mart 1924'te açıklanan Anayasa tasarısının madde 88/1'de şu ifade yer alır:

“Türkiye'de din ve ırk ayırılmaksızın vatandaşlık bakımından herkese “Türk” denir.”²²

Anayasanın gerekçesinde²³ de şöyledir:

“Devletimiz milli(ulusal) bir devlettir. Çok milletli bir devlet değildir. Devlet Türk'ten başka bir millet tanımaz. Memleket dahilinde eşit hak ve hukuka sahip olması gereken ve başka ırktan gelen kimseler de vardır. Fakat bunlara da ırki durumlarına göre haklar tanımak veya bu anlama gelecek sözler etmek caiz değildir... Her yeni millet gibi Türk milleti de aynı ırktan gelmeyen kimseleri içerebilir. Ancak Türklük camiasıdır ki bütün uruku(ırkları)bir arada toplamak kabiliyetine sahiptir.”²⁴

Tam bu dönemde CHF ile devlet bütünleşmektedir. Parlamentoda yer alma ve temsil hakkı parti üyesi olmaktan geçmektedir. 1927 yılında partiye üye olmanın koşulu, “Türk kültürünü kabul etmiş olmak” şeklinde belirlenmiştir. 1931 yılıyla beraber Türkçeyi bir süredir konuşuyor olması gerekliliği parti üye koşullarına eklenir.²⁵ Böylece parlamentonun kapıları Kürtlere kapanmamış olsa da, parlamentonun içinde yer almanın fiili karşılığı olarak, Kürt kimliklerini unutmaması, iptal etmesi, ertelemesi beklenmektedir.²⁶

Kemalist milliyetçiliğin üçüncü dönemine geldiğinde, kolektif kimliğe milliyetçi bir anlam yüklenmiş, diğer bütün kimliklere karşı taarruza geçilmiştir. Kirişçi ve Winrow, bu değişikliğe Kürt aşiretlerinden gelen muhalefet, dış müdahale ihtimalinin yarattığı korku, yeterli demokratik tecrübeye sahip olmamak, Ankara'nın özgüven eksikliği şeklinde açıklama getirmişlerdir.²⁷ Yeğen ise, Avrupa'dan gelen faşist dalganın da eklenmesiyle ırkçılığın resme dâhil olduğunu düşünmektedir.²⁸ Farklı ırkları içerebilir bir Türklükten, Türk ırkından olmayanların Türkleştirilmesi gerekliliği üzerinden yürütülen bir siyasete geçişle birlikte artık, Türk ırkından olmayanlar hoşgörü²⁹ gösterilecek noktada bile değillerdir. Dönüştürülmesi, adapte edilmesi,³⁰ Türkleştirilmesi gerekenler olarak ele alınacak; hatta zamanla varlıkları inkâr edilir hale gelecek ve 'deforme' olmuş, dağlı Türkler şekline bürünecektir. Değilin böyle 'bırakılmasının' kendi varlığını tehdit edeceği yönündeki kaygı iktidarın düzenleyici özelliğini çağırılmaktadır.

²⁰ Aktaran Sibel Yardımcı & Şükrü Aslan, “1930'ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası”, *Doğu Batı Dergisi*, sayı: 44, Doğu Batı Yayınları, Ankara, Nisan 2008, s. 132.

²¹ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s.128.

²² <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm/> erişim tarihi 12.01.2014.

²³ Şeref Gözübüyük & Zekai Sezgin, *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, SBF Yay, Ankara, 1957, s.7.

²⁴ Aktaran İsmail Beşikçi, *Bilim-Resmî İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, Yurt Yay, Ankara, 1991, s.155.

²⁵ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s.123.

²⁶ A.g.e. s. 129.

²⁷ Kemal Kirişçi & Gareth Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 215.

²⁸ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s.91-92. Faşizmin yenilmesiyle ırkçılığa yönelik devlet söyleminin kullanma talebi azalmakla beraber tamamen ortadan kalkmayacaktı. A.g.e. s. 95.

²⁹ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s.91-92. Faşizmin yenilmesiyle ırkçılığa yönelik devlet söyleminin kullanma talebi azalmakla beraber tamamen ortadan kalkmayacaktı. A.g.e. s. 95.

³⁰ Asimilasyon yerine adaptasyon kelimesinin tercih edilmesinin nedeni, alt kümenin tam anlamıyla üst kümeye dâhil olmasının imkânsızlığı ve aradaki mesafenin vurgulanma ihtiyacıdır.

Türkleştirme taktikleri birçok alanda kendini gösterir ama en çok dile yüklenen anlam ve bu bağlamdaki uygulamalarda hissedilir olur. Homojenleşmenin, katı hale gelmenin, üst kümede tek bir ulus tahayyülü üzerinden olacağı düşünülmüştür. Dil birliğinin ulus inşasında ön planda yer alması ve önemli olması da soy ve kan gibi muğlak bir alana tekabül etmemesinden kaynaklanmaktadır. Dil birliğinden kasıt ise baskın etnik grubun dilinde birleşmedir.³¹ Bu sözde birlik, dışarıda bırakılanların içerlenerek eritilmesi veya içerlenemeyen değerlerin ‘bünyeden atılması’ ve yok sayılmasıyla mümkündür. Dilin bu yapıştırıcı görevi üslenmesi açısından Türk Ocakları, sonrasında Halkevleri, “Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyaları”, Güneş Dil Teorileri ve dahaları yardımcı olmuştur. Bu bağlamda Türk Ocakları ve Halkevleri’nin dispozitifsel yapısına ve üretilen söylemlere bakmak yerinde olacaktır.

Mikro iktidar biçimleri, devlete gönderme yapmaktadır. Ancak devletin türevi olduğu için değil, devleştiği için, mikro iktidar odakları yönetimselleşen yapı sergilemeye başlar. Buna binaen, mikro iktidarlar devlet iktidarını mümkün kılan unsurlardır. Ancak Foucault’ya göre, devlet ve mikro iktidar merkezleri olan kurumları, kendinden menkul bir iktidar anlayışıyla ele almamalı, bilgiyle kurulan güç ilişkileri bağlamında analiz edilmelidir.³² Öyleyse Türklüğe dair bilgi nedir? Bahsedilen kurumlar bilginin işletilip dağıtılmasında ne gibi roller oynamaktadır? Üst kümenin kendini merkezde konumlandırma refleksinin Cumhuriyete geçmesinde etkili olan Türk Ocakları’nın ödevi, milliyet fikrini inşa etmek ve benimsetmek olarak tanımlanmıştır.³³ Milliyet fikrinin inşası için, tehdit oluşturabilecek bazı alt kümeler üzerinde özellikle eğilme gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda tehdit meydana getirebilecek alt kümelere gösterilecek özel ilgi, Türk Ocakları’nın fiziki konumlanışları açısından stratejik bir önem arz etmiştir. Türk Ocakları’nın yerleşim yeri olarak seçtiği bölgeler, Türkleştirme politikasının seyrini görebilmek açısından açıklayıcıdır. Nitekim Kürt meselesine özellikle eğilen Türk Ocakları, 1925’te 135 olan sayısını, 1926’da 217’ye çıkarmıştır. Tahmin edileceği gibi artışın büyük kısmının Kürt illerinde gerçekleştiği görülmektedir.³⁴

Türkleştirmenin önemli bir ayağı olan Türkçe’nin hâkim kılınması yönündeki çabanın Türk Ocakları’nın 1927 Kurultayındaki yansımalarına bakalım:

“Sultanhisar delegesi Enver, verdiği bir önerge ile Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde Türkçeden başka bir dil konuşulmamasını ve azınlıklara ait okullarda eğitimin Türkçe yapılmasının hükümetten istenilmesini savunmaktadır. Enver Bey, azınlıkların “temsil”³⁵ edilebilmelerinin ön koşulunun Türkçe’yi hakim kılma yoluyla sağlanabileceğini söyleyerek, başta toplu taşıma araçları olmak üzere halkın bulunduğu yerlerde azınlıkların kendi dilleriyle konuşmalarının yasaklanmasını ve yabancı ülkelerden ithal edilen ilaç ve kimyasal maddelerin etiket ve prospektüslerinin Türkçe yazılmasını istemiştir. Bu konuda söz alan Siirt delegesi Hüseyin İbrahim ise, Doğu Anadolu’daki devlet memurlarının Kürtçe konuştuklarını belirterek, valilerin bu konuda tamimler yayınlamasını ve gerektiğinde şiddetli önlemler almasını talep etmektedir.”³⁶

Milli birlik ve vatandaş olmanın öğrenilmesi yönünden Türk Ocakları ile ortak paydada bulunan Halkevleri de³⁷ Anadolu halkı ve cumhuriyet eliti arasındaki mesafenin kapanması ve rejimin gündelik hayata sirayet etmesini amaçlamaktadır. Anadolu halkının günlük pratiklerine nüfuz

³¹ Sibel Yardımcı & Şükrü Aslan, “1930’ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası”, *Doğu Batı Dergisi*, sayı: 44, Doğu Batı Yayınları, Ankara, Nisan 2008, s. 133.

³² Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2011, s. 79. Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2011, s. 72. Michel Foucault, *İktidarn Gözü*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2012, s. 248.

³³ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s. 175.

³⁴ Füsün Üstel, *Türk Ocakları*, İletişim Yay, İstanbul, 2010, s. 180.

³⁵ Temsil asimilasyon anlamında kullanılmaktadır.

³⁶ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları(1912-1931)*, İletişim Yay, İstanbul, 1997, s. 240.

³⁷ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s. 184.

ederek, kültürel anlamda Türklüğün işlenmesi ve diğer unsurların ortadan kalkması arzusuyla Türklük dışı kültürel öğelere saldırı düzenler.³⁸ Tıpkı Türk Ocakları gibi Halkevlerinin denetleyici merkezlerinin fiziki konumlanışları da oldukça manidardır. Bu kurumlar Elazığ, Tunceli, Bingöl, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bitlis, Van, Ağrı gibi ‘ulusal bütünleşmeyi arzulandığı gibi gerçekleştirilemeyen’ Kürt köylerine kurulmuştur.³⁹

Türkleştirme çalışmalarını gündelik yaşam üzerinden yürütmeye çalışan Halkevlerinin yaklaşımının söylem üzerinden izi sürüldüğünde, karşımıza çıkan örnek de adapte edici dispositifleri gösterme açısından oldukça önemlidir. Mardin’de belediye ve Halkevi başkanı Aziz Uras belediye meclisine sunduğu teklifte:

“Hangi Mardinli kati bir zaruret olmadan Türkçeden başka bir dille konuşursa ufacak bir ceza versin, mesela 10 kuruş veya 25 kuruş, bu da bizzat telkinin müeyyidesidir... Fakat bütün bunları yaparken hemşeri *ailevi bir oyun oynadığına* tamamıyla zahib ve kani olmalıdır.”⁴⁰

Halkevinin 1935 broşürüne göre ise;

“Şimdi herkes bu oyuna aynı zevk ve neşe ile devam etmektedir. Hemşeriler birbirlerini yakalamak için uğraşmakta, yabancı diller işitilmemektedir.”⁴¹

Daha sonraları bu taleplerin Türkiye genelinde pratiğe yansıdığı görülmüştür. Kamusal alanda konuşmanın cezası 5 kuruş olarak belirlenmiştir. Böylelikle, Türkçe dışında ana dili olanların bu dili konuşmalarının meşru olmadığı ve suç işlediklerinin içselleştirilmesinin hedeflendiği görülebilecektir. Ek olarak, ifadede görüldüğü gibi, birbirlerini ihbar etme üzerinden, alenen muhbirlik ‘tavsiye edilmekte’, mikro iktidar oluşumlarına zemin hazırlamakta ve ailevi bir oyun oynama adı altında yumuşatılmaya çalışılmaktadır. Oyun olarak tanımlanan bu durum güven-sizlik ve korku zemini oluşturmakta, “eğer ailedensen bu oyuna katılmalısın” alt metni karakter aşınmasına yol açabilmektedir.

Foucault’ya göre, iktidar kendini doğrudan başkalarının üzerinden göstermez; başkalarının eylemlerinin üzerindeki eylem kipidir.⁴² Alt kümenin kendisi için tehdit oluşturduğunu düşünen üst küme, alt kümenin eylem alanlarına müdahale ederek yaşamını kendi pratikleri doğrultusunda düzenlemeye çalışmaktadır. Böylece Foucault’nun ırkçılığa açtığı alanda tartıştığı; sınıflandırma ve biyolojik imhaya geçiş süreçlerine, bir ara dönem eklemiş oluyoruz. Alt kümenin, üst kümeye adaptasyonu doğrultusunda yaşayabilmesi için bir ‘şanstır’ bu. Ancak belirtildiği gibi, değıle kurulan ilişki paradoksal ve özünde kendi yapısına tehdit yaratan bir süreç barındırdığı için bu ara dönem gelgitli iktidar kiplerine gebedir.

Değillerin törpülenmesiyle ulus olunabileceğı, var olmanın hakikati olarak dayatılmış ve bunun dışındaki oluşumların ‘mukaddes yapıyı kirleteceğı ya da tehlikeye sokacağı’ ifade edilmiştir. Mustafa Kemal’in 17 Şubat 1931 Adana Türk Ocağı ziyaretinde yaptığı konuşmasında bunu görebiliriz:

“...Türkçe konuşmayan bir insan Türk harsına camiasına mensubiyetini iddia ederse, buna inanmak doğru olmaz. Efendiler, herhangi bir felaket gününde bu insanlar başka dillerle konuşan başka insanlarla el ele vererek aleyhimize hareket edebilirler.”⁴³

Mustafa Kemal, Türkçe’nin, dolayısıyla Türklüğün yayılmasını, Türk Ocakları’nın başlıca vazifesi olarak tanımlamıştır. Türkçe dışındaki dillerin kullanılmasının ‘vatan hainliğı’ olarak ele alınması ve bu dilleri “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyasında olduğu gibi, üst kümenin alt

³⁸ Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s. 184.

³⁹ Aktaran Mesut Yeğen, *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013, s. 183.

⁴⁰ Suavi Aydın & Emiroğlu, Kudret & Özel, Oktay & Ünsal, Süha, *Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet*, Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2011, s. 116 (vurgular eklenmiştir)

⁴¹ A.g.e, s. 116-117.

⁴² Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2011, s. 73.

⁴³ Füsün Üstel, *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliğı: Türk Ocakları (1912-1931)*, İletişim Yay, İstanbul, 1997, s. 366.

küme yi yok etmeye yönelik eylemliliklere varması, Türklük kiplerinin zaman zaman adaptasyondan, yok etmeye geçtiğini göstermektedir. Adaptasyon sürecinde Kürtçenin ve Kürtlerin biyolojik ve kültürel ‘varlığının’ reddedildiğini görürüz. Kürtlere ‘bozulmuş, cahil kalmış Türkler’ olarak yer verildiğine tanık oluruz. Sonradan değinileceği gibi devlet için hazırlanan Necmeddin Sahir Sılan Raporları’nda da Kürtler “Dağ Türkleri” olarak yer almaktadırlar. Bu dönemde akademi de, elinde tuttuğu bilgi üretime teknolojilerini Türklüğün yaratımı ve pekiştirilmesinde kullanmıştır. Türklerin tarihi ve dili hususunda, diğer ulusların ‘anası’ olduğu yönündeki tanımlayışta, bu bağlamdaki sözde kanıtların fabrikası olabildiği yer yer görülmüştür.⁴⁴ Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi çalışmaları bu bağlamda anlam kazanacaktır. Türk Ocağı ve Türk Tarih Heyeti üyelerinden Afet İnan Türklük vurgusuna duyulan ihtiyacı şu şekilde gerekçelendirmektedir:

“Türk çocuğu, buraya kısa bir süre önce göç ettiğini düşünürse, bu vatanın gerçek efendisi haline gelemez.”⁴⁵

Raporlarda Kürt Meselesi

İktidar bir dizi teknoloji ve teknikler yardımıyla meydana gelir. Bu başkalarının olası eylem alanlarını yapılandırmakla mümkündür.⁴⁶ Biz de raporlar aracılığıyla Kürt etnisitesinin gündelik hayatta başvurduğu eylemlerin nasıl şekillendiğine bakmaya çalışacağız. Biyo-iktidarın ne şekilde işletildiğini, toplumun düzenlenmesi yönünde bir takım eylemliliklerin bilgisinin kayda alındığını ve üzerine öneri sunulduğunu raporlar aracılığıyla anlamayı umut etmekteyiz.

Kiği özelinde göç hareketlerine geçmeden önce, Kürt bölgelerinde uygulanan iktidar teknik ve teknolojilerine bakılması gerektiğini düşünmekteyiz. Kiği özgül bir bölge olmakla birlikte önerilen birçok teknolojinin kendini diğer raporlarla refere ettiği görülecektir.⁴⁷

Nüfus ve iskân politikaları

Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgeler gerek devlet, gerekse parti raporlarında işaretlenmiş, tartışma konusu olmuştur. Bu bölgelerden biri de Kiği’dir. İşaretlenen bu bölgede, Kürtlerin üst küme ye adapte olmaması gibi, yörenin esas yerlisi olarak kabul edilen Türkleri de Kürtçe konuşma yönünde etkilemesi⁴⁸ tehdit olarak anlaşılmaktadır. Bu durumda iskân teknolojileri Kürt nüfusunun çoğunlukta bulunduğu bölgelere Türk nüfusu yerleştirilmesi şeklinde önerilmiştir.⁴⁹

⁴⁴ Kırzioğlu’nun bu bağlamda Kürtlerle ilgili teorilerine bakılabilir: “...hiçbir İran ve Aryanı toplulukta görülme yip, Yalnız Türk ve Oğuzlar kolundan gelen urukların adı olan “Kürt” deyiminin anlamından işe başlayalım. Başta Macar dilcileri olmak üzere, Türkologlar, doğru olarak “Kürt” adının Türkçe “yatkın-kar, sertleşmiş kar, yazın dağ başlarında bulunan ve geç eriyen kar” anlamına geldiğini belirtmişlerdir. Türkistan, Kırım ve Kafkas- İllerinde bugün de, “kar” anlamına kullanılan “Kürt” sözü, Azerbaycan ile Anadolu’da, kışın insanı, hayvanı ve kızığı batırılmaz derecede, tahta gibi sert kar yığını demek olan “kurtuk” (Ahıska- Artvin- Çorum- Kırşehir), “kürtük” (Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Amasya-Malatya-Diyarbakır-Bitlis-Hakkari) ve “kürtün” (Kastamonu-Bolu-Edirne-Konya-Isparta’da) deyimlerinde yaşamaktadır, ki bu sonuncular, dağların kuzey ve kuytu yerlerinde yaz ortalarına kadar kalan kar anlamına da gelmektedir. Tipi veya boranın çukur yerlere doldurduğu ve sertleşerek uzun zaman kalan “kar-yığını” anlamına da gelen “kurtuk-kürtük” ile Orta Asya (Doğu) ve Kuzey-Türk dillerindeki “kar” demek olan “kürt” söz, yatkın ve sertleşmiş karın üzerinde yürünürken çıkan, “kürt-kürt” gibi sestem kalmasıdır.” M. Fahrettin Kırzioğlu, *Kürtlerin Türklüğü*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Talebe Derneği Yay, Ankara, 1964, s.16. Ayrıca kendilerini Kürt sananların kökenlerinin Türk olduğu ispatlanarak yayımlanması istenmektedir. Bu bağlamda Türkiye enstitülerinin kurulması önerilir. Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011, s. 162, 168 (27 Mayıs Darbesi Sonrası Doğu Raporu)

⁴⁵ Gülççek Günel Tekin, *Beyaz Soykarım: Türkiye’nin Asimilasyon ve Dilliklik Politikaları*, Belge Yay, İstanbul, 2009, s.89.

⁴⁶ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2012, s. 246. Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2011, s.73.

⁴⁷ Bu minvalde Meclis Başkan’ı Abdülhalik Renda’nın (1925), İçişleri Bakanı Cemil Uybadın’ın (1925), Şark Islahat Planı (1925), Başvekil İsmet İnönü’nün (1935), Umumi Müfettiş Abidin Özmen (1936)’in, İktisat Vekili Celal Bayar’ın (1936), Umumi Müfettiş Avni Doğan’ın (1943) Raporları, Azınlık Raporu (1946), Maliye Müfettişi Burhan Ulutan’ın Raporu (1947), 27 Mayıs 1960 Doğu Raporu (1961), SHP Güneydoğu Raporu (1990), Kaya Toperi-Aslan Güner Raporu (1992), Adnan Kahveci Raporu (1992), RP’nin Güneydoğu Raporu (1994) incelenmiştir.

⁴⁸ Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri, Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*, Özge Yay, Ankara, 1993, s. 452-453. (Abdülhak Renda Raporu)

⁴⁹ A.g.e, s. 476 (Cemil Uybadın Raporu), A.g.e, s.483.

27 Mayıs 1960 Doğu Raporu iskân politikaları açısından, 1925’li yılların hayaleti niteliğindedir. Geçen onca seneden sonra da hala Türk ve Kürt’ün yer değişikliğinin iktisaden en ucuz ve uygun politika olduğu belirtilmiştir.⁵⁰

Şark Islahat Planı’nda Kürtlerle ilgili uygulanması öngörülen başka öneriler de vardır. Kürtlerin işgal ettikleri bölgelerden çıkarılıp, Batı’ya ya da eski yerleşim yerlerine sevk edilmeleri istenmiştir. İsyana iştirak eden halktan vergi alınacak, isyanı teşvik edenlerin, arazileri hükümetçe satın alınarak nakit veya yeni yerleşim bölgesinde aynı değerde emlak vermek koşuluyla, Batı’ya iskân ettirileceklerdir. Hükümet yandaşları ise yerinde kalacaktır.⁵¹ Adapte olmayan bölge, bölünerek adapte edilmeye çalışılmaktadır. Yer değişikliğinin beraberinde getireceği Türklük dispostiflerinin, suni bir şekilde oraya taşınmasından sosyo-ekonomik açıdan daha elverişli olacağı düşünülmektedir.

Yığınların yaşam alanlarının tahini hususundaki iradeleri, güvenlik gerekçeleriyle yok sayılmakta, denetim ve düzenleme dispostiflerinin işlerliğine alana açılmaktadır. Bu durumun, alt kimliğinin adaptasyonu nedenselliğiyle gerçekleştirilmeye çalışılanın eylem kiplerine müdahaleyi aştığı görülmektedir. Alt kümeye mensup topluluğun eylemsizleştirilmesi söz konusudur. Hali hazırda kendisinde tanımlanan ‘hakların’ kaybettirilmesi adaptasyona itici güç sunacağı gibi, cezalandırıcı bir yan da barındırmaktadır. Kürt olma haliyle, tehlike barındıran kümeye dâhil olma ve cezalandırılabilir olma birbirine paralel ilerlemektedir. Böylece biyo-iktidar varoluşla eylemsizlik arasındaki bağıntıyı mümkün hale getirmektedir.

Anadil meselesi

Türklüğün çağdaş, modern ve Batılı olmanın dinamikleriyle kurulduğu zeminde, normalleştirme unsuru ‘yapıcılık’ açısından önem arz etmektedir. Türkleştirmenin normalleştirici vurgusu, Türk dilini vazgeçilmez bir yere koyar. Normal olmak için Türkçe’nin benimsenmesi, Türkiye için başat öge halini alır. Bu bağlamda Kürtçenin, Türkçe’nin alt kümesi halinde eritilmesi gerekmektedir. Kürtlerin hali hazırda ikamet ettikleri bölgelerde farklı aktiviteler vasıtasıyla ‘milli duygularla çepeçevre sarılmaya’ çalışıldığı görülmektedir, çünkü onların “Kürt bırakılmaları” için bir sebep bulunmamaktadır.

“Kamilen Türkler’den mürekkep olan şehir ve kasabalar kuvvetli maarif ve ocak, spor, gençlik teşkilatı ile harp merkezleri haline getirilmeli ve matbuat, mektepler, temsiller, milli ve umumi oyunlar ile halkın milli heyecanı verilmeli, hisleri ile Türk ananeleri ihya olunmalıdır. Dersim, Karakeçi, Kiği, Bismil ve ila... Türklükleri tarihen sabit olup Kürtleşen veya hiss-i millileri duçar-i zaaf olan kabail neşriyat ve konferanslarla ve menfaiteminile Türklüğe irca olunmalı ve Türklüğe meyli olan Kürtlerin temayülatı teşvik ve terqip olunmalıdır.” (Cemil Uybadın’ın Raporu’ndan)⁵² “Malatya’dan maada Fırat’ın garbında bulunan vilayetlerdeki Türklerin hala Kürt *bırakılmalarında* hiçbir sebep ve mana yoktur. Bunlar nisbeten az oldukları için mektep ve mükafat ile Kürdüz dedikleri müddetçe işlerinde gösterilecek tas’ibat ve vesait-i saire ile Türk olmaya icbar edilmelidir.”(Abdülhalik Renda Raporu’ndan)⁵³

Eğitim

Eğitim alt başlığı,biyo-iktidar teknolojilerini görebilmemiz açısından büyük önem taşımaktadır. Eğitim, adapte etmenin, Türklük içinde eritmeye el verdiği ölçüde sunulması gereken bir

⁵⁰ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara,2011,s. 165.

⁵¹ A.g.e, s. 485.

⁵² Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal demokratik Mücadeleleri, Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*, Özge Yay, Ankara, 1993, s. 476.

⁵³ A.g.e. s.462. (Vurgu eklenmiştir)

'hizmettir'. Adaptasyonun mümkünlüğü azaldıkça, mahrum bırakma dinamiklerinin işlediği görülecektir. Bu durumda öncelik üst kümeye tanınmaktadır. İsmet İnönü'nün raporunda bu durum açıkça ifade edilmektedir.

"Kürtlere okutma yapılıp yapılmayacağı şimdiye kadar bir politika olarak mütalaa edilmiştir. Bu politikayı halk biliyor. Biz bundan hiç istifade edemeyeceğimiz halde yalnız mahsurunu çekiyoruz. *Daha Türk köylerindeki mektepleri yapamamışken* ve en nihayet yüzde ona varmayan okutmada bir hususi siyaseti halkın diline düşürmekte hiçbir fayda yoktur. Sonra ilk tahsil için okutmakta faydamızın daha siyasi olduğu görüşündeyim. Kürtleşmiş ve kolayca Türklüğe dönecek yerleri okutmak, hatta Kürtlere Türkçe öğretmek Türklüğe çekmek için ilk tahsil ve onun iyi hocası çok etkili vasıta. Sonuçta ilk tahsil için ayırma siyaseti yapılamaz. Zaten sınırlı olan vasıtalarımızı daha çok Türk köylerinde kullanmak elimizdedir." (İsmet İnönü'nün 1935 yılı Kürt Raporu'ndan)⁵⁴

Aile, iktidarın köklerinin salındığı somut topraklardır ve nüfusun yönetilmesi hususunda araçsal bir boyut kazanmıştır.⁵⁵ Eğitim-adaptasyon denkleminde, aile de eklenerek sürece şekil verilmeye çalışılmıştır. Kürt çocuklarının adapte edebilmesi için köyünden ve ailesinden ayırıp, inşa edilecek yatılı okullara yerleştirilmesi önerisinde aile pasif bir araçsallık sergilemiştir. Bu okullarda, Türkçe konuşma zorunluluğu getirilmesi ve Türk propagandasının yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁵⁶ Yaşamı okul haline gelecek çocuğun Türklükle çevrelenmesi hedeflenmiştir. Dili öğretmenin anne olduğu düsturundan yola çıkarak, ailenin aktif araçsallığından istifade edilmek istenmiş, kız öğrencilerin okutulmasına özen gösterilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Açılacak yeni okullarda ise nüfusen Kürt olan bölgelere nazaran karışık olan bölgeler hedeflenmektedir. Kürt olan köylereyse yatılı ilkokulların açılması istenmiştir. Ayrıca okuldaki öğrencilerin yarısının Türk olması gerektiği düşünülmüştür. Bu okulda çalışacak öğretmenlerin anadili Kürtçe olmamalıdır. Buna mahal vermemek için öğretmen okulları ve köy enstitülerine ana dili Kürtçe olanların alınmaması gerektiği savunulmuştur.⁵⁷

Devletin yüzü olan memurlarla kurulacak ilişki

Raporlarda peyderpey Türklüğe geçiş için bazı taktikler 'önerilmektedir'. Türk lisanının hâkimiyetinin temin edilir edilmez kız alıp verilmesi, başka lisanı menetmek, Türkçe konuşmayanlara evrak işlerinde zorluk göstermek, Türkçe konuşanlara kolaylık göstermek ve mükâfat vermek adaptasyonun gerçekleşmesi hususunda gerekli görülmektedir.⁵⁸ Ayrıca Kürtçe konuşan memura ihtar, maaş kesilmesi ve memuriyetten çıkarma gibi müşkülîyetler yaratılması tavsiye edilmiştir.⁵⁹

Memurların, üst kümenin korunması sürecindeki yeri oldukça önemlidir. Devletin halkla girdiği ilişkide yüzü olduğu düşünülen memurluğun görev tanımı birçok raporda kendini göstermiştir. Bu bağlamda, halkın devletle gireceği ilişkide aşiretlerin aracı halini ortadan kaldırmak ve halkla birebir temas kurabilmek için 'millî mefkûreyle dolu', idealist⁶⁰ memurlar tayin edilecektir. Ama ikinci dereceden memurluk olsa dahi Kürtler atanmayacaktır.⁶¹ 27 Mayıs 1960 Doğu

⁵⁴ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yay, İstanbul, 2008, s.62-63 (vurgu eklenmiştir)

⁵⁵ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2012, s. 110. Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2011, s. 278.

⁵⁶ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yay, İstanbul, 2008, s.120 (Abidin Özmen Raporu)

⁵⁷ Faik Bulut, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yay, İstanbul, 1998, s.189-191. Mehmet Bayrak, *Açık-Gizli Kürdoloji Belgeleri*, Özge Yay, Ankara, 1994, s. 267. (Avni Doğan Raporu)

⁵⁸ Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal demokratik Mücadeleleri, Gizli Belgeler*, Araştırmalar, Notlar, Özge Yay, Ankara, 1993, s.460 (Abdülhalik Renda Raporu)

⁵⁹ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yay, İstanbul, 2008, s. 123 (Umumi müfettiş Abidin Özmen Raporu)

⁶⁰ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011, s. 165.

⁶¹ Mehmet Bayrak, *Kürtler ve Ulusal demokratik Mücadeleleri, Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*, Özge Yay, Ankara, 1993, s. 485.

Raporu'nda ise farklı bir taktik denenmeye çalışılmıştır. 'Kendini Kürt sananlardan' Doğu'ya vali, kaymakam, hâkim, jandarma olarak gönderilmesi önerilmiştir.⁶² Devletle istihdam açısından kurulacak ilişkinin güven ve kendine çekme yönünde olacağı umulmuştur.

Yol

Eğitim meselesinde olduğu gibi, yol ve sağlık meselelerinde de hizmet götürmekten çok bunun adapte edilebilirliği biyo-iktidar dispozitiflerine yön verici olmuştur. Ayrıca yollarla ilgili görüleceği üzere, bölgenin asayişiyile ilintisine de vurgu yapılmakta, devletin elinin ulaşabilirliği, nihai hedeflerden biri olarak aksettirilmekte, üst kimliğin korunması doğrultusunda yol yapımı anlam kazanmaktadır.

"Kürtlüğün kaldırılması veya sağlam iradenin kurulması için yola ihtiyaç vardır. Her ne kadar yaz günlerinde bölgenin hemen her kazasına tekerlekli vesait ile sevkiyat kabilsse de yağmur mevsimi başladıktan sonra herhangi bir hareket ve sevkiyat anında tekerlekli ve ağır ecsamıDiyaribekirden ileri götürmemek vaziyetiyle karşılaşılır. Değil böyle, askeri bir zaruret emniyet, asayiş, kültür gibi manevi lüzumlar ve temsil adımları bile yolla gitmek iztirazındadır."(Abidin Özmen'in Raporu'ndan)⁶³

"Şark Vilayetlerinde şehirler ötedenberi büyük bir temsil (asimilasyon) makinası rolünü oynamışlardır. Serveti, içtimai hüviyeti, bilgi seviyesi ne olursa olsun yayladan şehire nakleden ailelerin bir nesil sonra tamamen Türkleştiklerini her vakit görmekteyiz. Bu bölgede adlarını saymağa lüzum görmediğim birçok kasaba ve şehirlerin birer Türk adası halinde kalabilemeleri ve sırf bu şehir topluluğunun temsil kuvvetinden ileri gelmektedir. Binaenaleyh ilk yapılacak işlerden biri bu havalideki şehir ve kasabaların kuvvetlendirilmesidir. Bu da her şeyden evvel buralara gidecek olan her türlü yolların bir an evvel yapılması ile başlayacak ve bu yollar bu şehir ve kasabaların pazarlarını memleketin diğer iç pazarlarına açacaktır. Pazarı Türkleşen bir kasaba temsil (asimilasyon) makinemize ilave edilmiş kuvvetli bir çark demektir." (Azınlık Raporu'ndan)⁶⁴

Biyo-iktidarın ekonomik açıdan üretkenliği hedefleyen yanını raporlarda da görebiliriz. Ancak buna rağmen yol yapımlarının gerçekleştirilmesi 80'li, 90'lı senelere, bölgenin asayiş açısından tehlike arz ettiği zamana kadar ertelenmiştir. RP'nin Güneydoğu Raporu'nda(1994) *operasyon bölgesindeki* yolların kötülüğünden yakınılır.⁶⁵ Yol ağının yenilenmesi için yatırım yapılması gerektiği belirtilir.⁶⁶ İvedilik teşkil eden yol yapım yerlerinden biri de bu yazının konusu olan Kiği'dir.⁶⁷ Nüfusun üretkenliği açısından yaklaşan iktidar, neden üretimi hızlandıracak bir adım atmamıştır da Kürt bölgelerini izole bir yapıya gark etmiştir? O zaman belki de doğru soru "Hangi nüfus?" olmalıdır. Bu konuya "Zorunda Bırakılanların Göçü" bölümünde değineceğiz.

Raporlarda çözümün şiddet olmadığı sıkça vurgulanan noktalardan biridir. Şiddetin yerine telkin ve 'terbiyenin' olması gerektiği düşünülmektedir.⁶⁸ Sınırların değişmemesinin halkın "bağra basılmasından" geçtiği söylenmektedir.⁶⁹ Ancak yine de temkinlilik elden bırakılmak istenmemekte ve devletin farklılaşmayı da yasaklamayı da özendirmesinin yanlış olduğu belirtilmektedir.⁷⁰

⁶² Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011, s. 167.

⁶³ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yay, İstanbul, 2008, s. 124.

⁶⁴ Faik Bulut, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yay, İstanbul, 1998, s. 187-188

⁶⁵ A.g.e. s.149.

⁶⁶ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011, s. 366 (Güneydoğu Sorunu- Ekonomik Boyut Raporu)

⁶⁷ Faik Bulut, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yay, İstanbul, 1998, s.151. (RP Güney Doğu Raporu)

⁶⁸ Mehmet Bayrak, *Açık-Gizli Kürdoloji Belgeleri*, Özge Yay, Ankara, 1994, s. 268. (Avni Doğan Raporu)

⁶⁹ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011, s.160-161 (Burhan Ulutan Raporu)

⁷⁰ A.g.e. s.204. (SHP Güneydoğu Raporu)

Halk zaman zaman ağaların, zaman zaman PKK'nin, zaman zaman 'dış güçlerin'⁷¹ etkisinde kalan pasif bir nüfus olarak çizilmektedir. Neredeyse bütün politik dinamiklerin son kertede ortaklaştığı yegâne madde tarım reformunun gerekliliğidir. Bu da Kürt sorunun ekonomik temelli olduğu inancını göstermektedir. Ekonomik sorun çözülmüşse insanların kendini teröre 'kaptırmayacağı' umulmaktadır.⁷² Görebiliriz ki, ekonomi yönünde verilen öneriler de aslında sosyal-devlet gereğinden değil asayiş ve güvenlik temelli kaygıları taşımaktadır. Bu odaklar doğrultusunda, biyo-iktidar teknikleri kamusal alanda gündelik eyleyişlere yön verdiği gibi, özel hayattada sızarmıştır.

Kiğı ve Göç Hareketleri

Kiğı'nın hangi medeniyetlere ev sahipliği yaptığına, idari yapısında ne gibi değişiklikler yaşandığına yazının başında kısaca değinildi. Yazının bu kısmında, Kiğı'nın 20. yüzyılda da göç verdiği belli başlı dönemlere işaret edilecek ve devamında da "zorunda bırakılarak göç" kavramının referans verdiği 70'li yıllar incelenecektir.

Kiğı'nın etnik yapısıyla ilgili elimizde fazla veri yoktur. Ama Hicri Takvime göre 1212 yılında hazırlanan Erzurum Salnamesinde belirtildiği üzere, 26.783'ü erkek, 22.217'si kadın olmak üzere nüfusu 49.000'dir. 11.301'i Ermeni, 739'u Ermeni Protestan, 270'i Rum olup geriye kalanı Müslüman olarak kayda geçilmiştir.⁷³ Müslüman olarak geçen kısmının çoğunluğunun da Kürt olduğu düşünülmektedir. Yukarıdaki raporlarda görüldüğü gibi, Kiğı Kürt nüfusu çoğunlukta olan bölgeler içerisinde işaretlenmiştir. Kiğı merkezine yakın köylere Türk nüfus yerleştirilse de Kiğı özelinde çalışmalar yürütmüş olan Silan'ın raporlarında %80'e yakının Türkçe konuşmadığı belirtilmiştir.⁷⁴

Kiğı'da İlk Göç Hareketleri

Yörenin ilk küçük çaplı göç hareketi Amerika'ya olmuştur. 1900'lerin başında 35-40 kişinin Amerika'ya çalışmak için gittiği ve 1940'larda dönüş yaptıkları hem görüşmelerde dile getirilmiş hem de Kiğı üzerine yapılan gazete haberinde görülmüştür.⁷⁵

1930'lara gelindiğinde İstanbul'un Yeldeğirmeni semtine tek tük göçler başlamıştır. Birkaç ailenin burada kalması dışında, genel hareketlilik yılın belli dönemlerinde çalışıldıktan sonra kışın Kiğı'ya dönülmesi yönündedir. Çoğunlukla İstanbul dönemlik iş olanağı olarak görülmüştür.

1940'larda Kiğı

50'lerdeki göç hareketlerine geçmeden önce, kısaca 1930'ların sonu ve 1940'ların başı Kiğı'nın genel durumuna bakmakta fayda var. Kiğı, Necmeddin Sahir Silan'ın 11 Kasım 1939 tarihli raporunda, 2900 rakımlı Seyitkasım Dağı'nın eteğinde dar bir dere içinde sıkışmış vaziyette tanımlanır.⁷⁶ Kiğı'nın dağlık bölgede bulunması, iklimi ve fiziki koşulları, yılın büyük bir kısmını dış dünyadan izole geçirmesine neden olmakta, ayrıca köyleri arasındaki iletişimi de zora sokmaktadır. Gerek ekonomik açıdan, gerek sağlık hizmetlerinden faydalanmak için, gerek de eğitim

⁷¹ A.g.e. s.285. (Kaya Toperi-Aslan Güner Raporu)

⁷² Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011, s. 291. (Adnan Kahveci Raporu)

⁷³ M. Sadık Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, Hüsnütabi Matbaası, İstanbul, 1965, s. 116.

⁷⁴ Tuba Akekmekçi, & Pervan Muazzez, *Doğu Sorunu Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2010, s. 53.

⁷⁵ Vatan gazetesinin 11.02.1953 tarihli Bingöl ilavesi, s.2-3.

⁷⁶ Tuba Akekmekçi, & Pervan Muazzez, *Doğu Sorunu Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2010.

kurumlarına ulaşım açısından, Kiğı'nın yollarına ve köprülerine ayrı bir önem yüklenmektedir. Silan, raporlarında Kiğı ve kazasının kapana kısılmış hali, yollar ve köprülerdeki eksikliklere ve ehemmiyetine parmak bassa da, çözüm üretilmediği tespit edilmiştir.⁷⁷

Yolların iktisadi, ticari ve askeri açıdan önemli olduğu kabul edilmektedir. Orada yaşayan halkın ihtiyacından çok; gerek asayiş, gerek kontrol altında tutma, gerekse ekonomik hareketlerde engel teşkil etmemesi arzusuyla yolların yapımının öneminin altı çizilmiştir.⁷⁸ Göç üzerine gerçekleştirilen görüşmelerde de yollar üzerine yapıp etme(me)lerde bu denetim dispoitiflerinin izi görülmektedir.

Kiğı'nın deniz seviyesinden çok yüksek olması, kışın uzun sürmesi, engebeli toprakları, doğal olarak tarımsal üretim biçimini de etkilemiştir. Bu bölgede, çavdar ve buğday ekimleri yapılmamasının yanı sıra, yöre halkının ana geçim kaynağı hayvancılıktır ve hayvan sayısının geçim açısından yetersizliğine raporlarda değinilmiştir. Ayrıca hayvanlar ve onlardan elde edilen hayvansal ürünler celep denilen gezici tüccarlara satılmaktadır.⁷⁹ Bu tarz bir ticaretin belli bir standarttan yoksun olduğu ve tüccarların insafına kaldığı düşünülmektedir. Kaldı ki, yılın çoğunda dış bölgelerle iletişimin kopuk olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu tarzdan bir ticaretin halkı ne kadar geçindirebileceği soru işaretidir. Raporlarda ayrıca, topraksızlık sorununa değinilmekte, bu bölgelerde toprakların belli kişilerin elinde olduğundan bahsedilmektedir.⁸⁰ Topraksızlığın fazla olması, ekimin bazı aylarda yapılabilmesi, Kiğı'nın coğrafi yapısı, yolların durumu, Kiğı'yu hem kapalı bir ekonomiye hapsedmiş, hem de ürünlerin verimini düşürmüştür.⁸¹

Sağlık meseleleri hususunda da Kiğı da mahrum bırakma dispoitiflerinin işletildiği görülmektedir. Silan'ın raporlarında Kiğı'da sadece bir doktor olduğu ve onun da yılın belli dönemlerinde başka kazalara gittiği belirtilmektedir.⁸²

Eğitim de tıpkı diğer raporlardaki adaptasyonunmümkünlüğü oranında, okullar ve halkevleri ise Türkçe'nin öğretilmesinin araçsallığı bağlamında ele alınmıştır. Kürtçe bu dönemde tamamen üst kümenin edimlerine yeterince vakıf olamamanın sonucunda, Türkçe'nin deformasyonu olarak ele alınmıştır. "Dağ Türkçesi" olarak adlandırılan Kürtçeye karşılık öz Türkçe'nin öğrenilememesinin nedeni yöre halkının fakir ve eğitimsiz kalmasının neticesi olarak aksettirilmiştir.⁸³

Adaptasyon, uysallaştırma, denetleme mekanizmaları durmaksızın çalışırken, Kiğı'nın gerçek ihtiyaçları eğer bu politikaların araçsal parçaları haline gelemeyecekse göz ardı edilmiş ve yerli halkın direnci yıpratılmaya çalışılmıştır. İnkâr ettiği toplulukla kurduğu ilişkiler tedip politikaları ve asayiş çerçevesinde ele alınmıştır. Varlıkları Türklük içinde sayıldığı, lanse edildiği –deforme olarak da olsa – dönemde bile, devletin bu gruplar üzerinde denetim kurmaya ve düzenlemeye çalışması, kontrol altında tutmak istemesi, Kürtlerin adaptasyonunun beklenmesine rağmen alt kümede görülmeye devam edildiğini anlatmaktadır.

1950'lerde Kiğı

Şimdi de biraz 1950'lerin Kiğı'sına bakalım. Kiğı'nın bu dönemde sınırları ve coğrafi yapısı şu şekilde tanımlanır: "Kiğı, Doğu Anadolu Erzurum yaylası denilen saha içinde ve Erzurum'un 132

⁷⁷ A.g.e. s.115.

⁷⁸ A.g.e.

⁷⁹ A.g.e.

⁸⁰ A.g.e. s. 58.

⁸¹ A.g.e.

⁸² 1935 sayımlarına göre, Bingöl'ün nüfusu 72.062'ye, Kiğı'nın nüfusu 29.658'dir. Görüldüğü gibi Bingöl'ün nüfusunun %40'ı Kiğı'da ikamet etmektedir. 1940 yılı sayımlarına göre, Bingöl'ün toplam nüfusu 70.027 olarak, Kiğı'nın nüfusu da 26.560 olarak hesaplanmıştır. Kiğı ve Solhan kazalarında sırasıyla 3.098 ve 250'lik düşüş görülürken, Çapakçur, Genç ve Karlıova kazalarında sırasıyla 336, 695 ve 282'lik artış gözlemlenmiştir. Bu durumla ilgili Silan'dan 21 Aralık 1941 tarihli rapordan: "Nüfus noksanlığı, bu mıntıka halkının yaşayış şartları itibarıyla maruz kaldıkları mahrumiyetler yüzünden kuvu melhuz ölüm hadiseleriyle bazı vatandaşların buldukları yerlerden başka yerlere nakillerinden ileri gelmiş olabilir." Tuba Akekmekçi, & Pervan Muazzez, *Doğu Sorunu Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul, 2010, s. 8, 88, 97

⁸³ A.g.e.

km. güney batısında ve Murad'a sağdan katılan Peri suyu üzerinde 1700 rakımlı küçük ve fakat şirin bir kasabadır. Kiğı kasabası 1000-1500 km gibi dar bir vadiye teşekkül etmiş, batıdan Kasım, kuzeyden Kavaktepe ve doğudan da Meydan sırtı ve bunun üzerinde yer alan Heni ve Şenker gibi dağ ve taşlarla çevrelenmiştir.”⁸⁴

Kiğı'nın yollarının ıslahı hususunda geçen süre içerisinde bir ilerleme kaydedilmediği ortadadır. Ne köyleri arasında yol yapımı gerçekleştirilmiş, ne de Kiğı'yı Elazığ, Erzurum, Erzincan illerine bağlayan bir anayolun yapımına başlanmıştır. Ayrıca Erzurum-Erzincan demiryolu döşenmiş olsa bile, Kiğı'nın, bu demiryoluna ulaşmak için kullanacağı 120 km'lik yolun 100km'lik kısmının bozuk olduğu anlatılmaktadır.⁸⁵ Yapılan görüşmelerde de yol durumu bu şekilde izah edilmiştir. Kiğı'nın bu dönemini anlatan kaynaklarda, yılın çoğunluğunda çevreden izole olan yapısının altı çizilmiştir. Suların yükselmesi azaldığında derelerden geçilebildiğini ama suların arttığı dönemde kelek adı verilen, davarın postundan yapılan, araçla suların aşıldığı görüşmeler sırasında anlatılmıştır. Bu ulaşım tehlikeli olmasına karşılık mecburiyetten kaynaklı kabullenmişlik gözlemlenmiştir. Kamyon bulunabildiği zaman kasasının üstüne branda gerilerek 20 kişi seyahat ettikleri ya da köyde sıklıkla olan don nedeniyle su üzerinden kızakla gidildiği anlatılmıştır. Yolların kötülüğünün yanı sıra köprüler de raporlarda belirtildiği gibi metruk bir durumdadır ve bu konuda bir ilerleme olmadığı görülmüştür, 80'lere kadar da olmayacaktır. Yolların kötü olması eğitim, sağlık, ekonomi gibi birçok alanı etkilemiştir.

İklimin ekin için elverişli olduğu zamanlarda tarımsal ürün yöre halkı için yeterli olsa da, kurak zamanlarda ihtiyacın diğer illerden karşılanması zorunluluğu oluşmuştur.⁸⁶ Yolların bu durumu düşünüldüğünde ihtiyaçların karşılanmasında büyük bir engel olduğu görülebilecektir. Bölgenin esas geçim kaynağı ise hayvancılıktır. Ancak Kiğı'nın iktisaden bir merkeze bağlı bulunmaması da ticareti zora sokmuştur. Satılmak istenen mallar zor koşullarda çevre illere taşınmaya çalışılmıştır.⁸⁷ Bunun dışında görüşmeler sırasında sık sık söylenen hayvanlardan alınan verginin çok yüksek olduğu ve hayvanların pazar değerinin çok düşük olduğudur. Bu vergilerden kaçmak için hayvanların 1-2 haftalığına dağlara ya da yer altına kaçırıldığı anlatılmıştır.

Eğitim meselelerinde de durum farklı değildir. Görüşülen kişiler, okullarının 1-1,5 saat yürüme mesafesinde olduğunu söylemişlerdir. Bu durum ilerleyen senelerde de değişmemiştir. Özellikle kışın ulaşımın çok güç olması, eğitim kurumlarının sınırlı olması, yöre halkı için büyük zorluklar meydana getirmiştir. Kiğı'da ortaokulun 1949-1950 ders yılında açıldığı bir sınıflı, bir müdür ve üç öğretmenli olduğu bilinmektedir. Çoğu okul gibi aslında bu da eski bir evdir.⁸⁸ Görüşmeler sonucunda öğrenilmiştir ki, bu dönemde okullarda Kürtçe konuşma yönünde elle tutulur bir baskı kurulmamıştır. Öğretmenlerin çok güler yüzlü oldukları ve Kürtçe konuşulduğunda “bozulup”, “biraz sinirlendikleri” söylenmiştir. Memurlarla kurulan ilişkide de Türkçe konuşma zorunluluğunun olmadığını, böyle bir zorlamaya “cesaret edemeyecekleri” belirtilmiştir. Ayrıca Halkevlerinin sevilen, güzel bir ortamı olduğu belirtilmiştir. Halkevleri, getirdiği gazetelerle Kiğı'nın dış dünyayla bağlantısını kurmaktadır. Bu yapıların, raporlarda bahsedilen ‘içe sızma halini’ yerine getirdiği çokça gözlemlenmiştir. Raporlarda da önerilen telkin ve terbiye yönteminin adaptasyonu kolaylaştırıcı yanı sıra sıklıkla gözler önüne serilmiştir.

Yolların durumunun, sağlık meselelerini de sekteye uğrattığı görülmektedir. Köylerden katırlar ve kelekler aracılığıyla hastaların taşındığı ama ulaşımın çok zor olduğu belirtilmiştir. Görüşülen kişilerden biri, senede bir doktor gördüklerini, onun dışında sıhhat memurlarının köy köy

⁸⁴ M. Sadık Yiğitbaş, *Kiğı ve Folkloru*, Hüsniyatıabat Matbaası, İstanbul, 1965, s. 302.

⁸⁵ A.g.e. s. 305.

⁸⁶ A.g.e. s. 306.

⁸⁷ A.g.e. s. 307.

⁸⁸ A.g.e. s. 313.

gezerek ilaç verdikleri ve tavsiyelerde bulduklarını söylemiştir. Diğer bir kişi ise doktoru hiç görmediğini belirtmiştir.

Bu dönemdeki görüşmelerde fark edilen, devlet ve jandarma arasında keskin bir çizgi çekildiğidir. Devlet, okullarda ve halkevlerinde olabildiğine kibar temsil edilirken, jandarma korku zemininin mimarı olmuştur. Ağlayan çocuğa “Ağlama seni jandarmaya veririm” denirken, devlet bu ilişkinin dışında tutulmuştur.

1950 öncesi yolların kötülüğü görülmüştür. Kiği'nin izole yapısı koşulları katmerli hale getirmekte, burada yaşayanlar için devletin sorumluluğunu daha da arttırmaktadır. Hayvancılığın insanları geçindirmek için yetersiz kaldığı anlaşılacakla beraber, geçim kaynağı niteliğindedir. Eğitim kurumlarında ve kamusal alanda Kürtçeyle ilgili belirgin bir baskı kendini hissettirmeye başlamamıştır. 1950 sonrası koşulların Kiği için daha da kötüye gittiği görülecektir. 1950'lerdeki göçler, sonrası gibi kitlesel bir göç hareketi değildir. 1930'larda gelenlerin yanına eklenerek gerçekleşmiştir. Ayrıca belirtmelidir ki, 1960'larda İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığıyla gerçekleşen Almanya göçlerine Kiğida büyük oranda katılmıştır.

Zorunda Bırakılanların Göçü

Zorunda bırakılanların göçü kavramsallaştırmasının tercih edilmesindeki nedenlerden biri 70'ler Türkiye'sinde kırdan kentlere yaygın olarak gerçekleşen göçleri ele almada kullanılan, sosyoekonomik bir referans barındıran, itici ve çekici güçler başlığı içerisinde göstermemizin noksan ve yanlış olacağıdır. Bu bağlamda itici ve çekici güçlere kısaca bakabiliriz.

Kırdan kente göç açısından kıran itici özelliğine vurgu yapılan tanımda, toprakların çok azının ekilmesi, ekimin ilkel yolla yapılması, ekonomik faaliyetin tarımla sınırlı olması, tarım gelirinin az olması, tarımın mevsimlik üretime izin vermesi ve yıl içinde sabit bir gelirin olmaması, hayvancılık için yeterli çayır ve meranın bulunmaması, modern teknolojinin yetersizliği, tarımda makineleşme, yapay gübrenin yeterli kullanılmaması, toprağın kullanımının düşmesi, makinenin yeterince kullanılmaması, topraksızlık, ağalık sistemi, yol yokluğu, elektrik ve su problemi, eğitim, barınma ve sağlık olanaklarının yetersiz olması sayılmaktadır.⁸⁹ İtici özellikler olarak adlandırılan kıran şehre karşı dezavantajlı konumunun Kürt bölgeleri için daha çok arttığı görülebilmektedir. Örneğin büyük kentlerde %65-%78 olan okuma oranlarının Doğu Anadolu Bölgesinde %35'e, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde %25'e düştüğünü⁹⁰ ve yalnızlaştırıldığını görebiliriz. Yalnız bırakılma halinin sağlık imkânlarında da benzer tablo çizdiği fark edilmektedir. Çalışmanın konusu olan Bingöl de yalnız bırakılan illerden biridir. Her 10 bin kişiye 0,2-0,5 arası doktor düşmektedir.⁹¹ Dikkatin çekilmesi gereken bir başka nokta durumun itici göçler bağlamında ele alınması ilerlemeci bir yaklaşıma düşme riskini de içinde barındırmaktadır. Savunulan makineleşme, yapay gübre kullanımı organik tarım arazilerinin ekolojik yapısını ciddi tehlikeye sokmaktadır. Sanayileşme ve tarım arası itici-çekici bir sosyal hayat tahayyülü çizmenin ekolojik yaşam temelli yaklaşımı engellediği, bölgelerin kendi imkanları çerçevesinde doğal yaşamın gerekliliğini göz ardı edeceği kaygısını da taşımaktayız. Göçün sanayileşme ekseninde okunmasını arzu eden çalışmaların aksine,⁹² kendine yeterliliğin ne oranda sağlanabildiği ya da sağlanamadığı üzerinden bir okuma Kiği'da işleyen biyo-iktidar dispoitiflerini anlamlandırmak açısından gerçekçi olacaktır. Bu sebepten itici güç kavramını kullanmamanın analizin sağlıklı ilerleyişi açısından elzem teşkil ettiği düşünülmektedir.

⁸⁹ Baki Öz, Türkiye'de Göç Olgusu, Sorunları ve Çözümü, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1978, s.10-17. Nur Serter, Türkiye'nin Sosyal Yapısı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.79-83. Ahmetiçduygu & İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1999, s. 251.

⁹⁰ Baki Öz, Türkiye'de Göç Olgusu, Sorunları ve Çözümü, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1978, s.17.

⁹¹ A.g.e. s. 22.

⁹² Bkz.: Ahmetiçduygu & İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1999, s. 249-258.

Çekici güçler kavramına başvuru da şehrin imkânlarıyla ele alınmaktadır. Ulaşım ve iletişimin gelişmesi, istihdam olanakları, kentnin gelir düzeyi ve sunduğu sosyal imkânlar, meslekte yükselme imkânı, büyük bir sosyal gruba ait olma duygusu, *kentli olmanın itibar kazandırması*, “*köylü olmaktan kurtulma*” gibi şehirlerin çekici özellikleri sayılmaktadır.⁹³ Burada hemen bir parantez açmakta fayda var. Kentin ve sanayileşmenin istihdam imkânlarından azade, sunduğu söylenen bu imkânlar modern ağızlardan çıkmış, kır baştan dezavantajlı bir konumda tanımlanmış ve kavramsallaştırmıştır. Bu elitist yaklaşımı bir kenara bırakacak olursak, kıra imkân sunulmaması üzerinde ısrar etmek daha önemli gözükmektedir. Öz’ün de dikkat çektiği üzere kamu yatırımının 3’te 1’inin Türkiye’nin belli başlı on iline yapıldığı, geri kalan 57 ile ise 3’te 2’lik payın bölüştürüldüğü görünmektedir. Banka kredileri de bu eksende ilerleyerek, doğu ve güneydoğu illeri geri bırakılmıştır. Üretici olan kırsal kesim şehirlere, tüketiciliğe yönlendirilmeye çalışılmıştır.⁹⁴ Bu durum Kürt bölgeleri başta olmak üzere kırsal yoksunlaştırılarak, köylünün şehre yöneltilmesi şeklinde biyo-iktidarıyla bağıntılı okunabilir.

Zorunda bırakılanların göçü kavramsallaştırmasının ikinci nedeni ise, bölgenin ‘geri kalması’ yapılacak vurgunun, devlet söyleminin yeniden üretilmesinden duyulan kaygıdır.⁹⁵ 1950’lere kadar çözülmesi gereken “modernlik öncesi bela”, “pürüz” olarak görülen Kürt meselesi sosyal bir kavramsallaştırmaya dönüşerek bölgesel geri kalmışlık halini almıştır.⁹⁶ Ancak durum, geride kalmaktan ziyade, geride bırakılmışlıkla ilintili düşünüldüğünde anlam kazanacaktır. Bilakis vuku bulan mahrum bırakılma; görmezden gelinme, öncelik verilmeme, yıldırma gibi taktikler dışarıda bırakılarak anlaşılabilir.

İktidar taktiklerinin uygulanmasında yerel koşullar ve özel aciliyetler göz önünde bulundurulur.⁹⁷ Kiği’den İstanbul’a doğru yaşanmış olan göç hareketini incelerken; 70’lerde, Türkiye genelinde, kırdan kente gerçekleştiği düşünülen, göç hareketi ekseninde ele almamız birçok dinamiği göz ardı etmemize neden olur. Yerel koşullar teknikler yöreden yöreye değişmektedir. Ancak bu demek değildir ki, yörenin çevresiyle ilişkisi göz ardı edilmelidir. Bilakis, 70’ler göçünü ve onu hazırlayan süreçleri, Kiği’nin özgül koşullarına ilaveten çevresiyle ilişkilene(eme)mesi üzerinden düşünmekte yarar vardır.

1945 sonrası yeni kapitalist pazarın düzenlenişinde Marshall planı başat bir rol üstlenmiş, ekonomik düzenin kullanım kılavuzu işlevi görmüştür. Plan kapsamında ülkelere bir dizi yardımların yapılması öngörülmüştür.⁹⁸ Ama bu yardımlar çoğu zaman bazı koşulları içinde barındırmıştır. Örneğin Türkiye için, kapalı köy ekonomisini pazara açmak için köy yollarının yapılması ve buğdayların depolanması için siloların inşa edilmesi bu koşullardandır. Marshall yardımlarıyla tarımda makineleşmeye geçilmesi, kırsal alanda işgücüne ihtiyacı azaltmıştır.⁹⁹ Eşzamanlı gelişen montaj sanayisinin ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücü kırsalda atıl kalanların kente göç etmesini tetiklemiştir. Böylelikle hem kapalı köy ekonomisi pazarla buluşturulmuş, hem silolar inşa edilerek, ürünler depolanmış ve 2. Dünya Savaşından sonra açlık çeken Avrupa’ya ihraç edilmiş, hem de tarımda makineleşmeye gidilmiştir.¹⁰⁰ Sanayileşmeyle birlikte iş imkânı açısından şehre doğru bir çekilme yaşandığı görülmekle beraber, köyün ne durumda olduğuna bakmak da önemlidir. Çünkü görülecektir ki, bütün bu bahsedilen olanakların getirdiği değişimden, başta Doğu Anadolu Bölgesi ve yazının ilgi alanı olan Kiği köylüleri nasibini alamamıştır.

⁹³ Nur Serter, Türkiye’nin Sosyal Yapısı, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994, s.83-85. Ahmetiçduygu & İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yay, İstanbul, 1999, s. 252(vurgu eklenmiştir)

⁹⁴ Baki Öz, Türkiye’de Göç Olgusu, Sorunları ve Çözümü, Gençlik Basımevi, İstanbul, 1978, s. 28, 31.

⁹⁵ Mesut Yeğen, Devlet Söyleminde Kürt Sorunu, İletişim Yay, İstanbul. 2013, s. 20.

⁹⁶ A.g.e. s. 159, 160.

⁹⁷ Michel Foucault, İktidarın Gözü, Ayrıntı Yay, İstanbul. 2012, s. 99.

⁹⁸ Abdullah Aysu, Türkiye’de Tarım Politikaları, Özgün Yay, İstanbul. 2001, s. 137.

⁹⁹ A.g.e. s.91-92.

¹⁰⁰ Abdullah Aysu, Tarladan Sofraya Tarım, Su Yay, İstanbul. 2002, s. 139.

Kapalı ekonomiye mahkûm bırakılmışlardır. Yani Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinin köyleri kentle buluşturulmada Ege, Marmara, Akdeniz ve İç Anadolu Bölgesinin mazhar olduğu değer verilmemiştir. Bölgesel dengesizlikler ve eşitsizlikler daha da artmıştır.

1980 öncesinde, Türkiye'nin kırsal alanında üretilen ürünlerin pazarlanması devlet tarafından piyasayı düzenleyen kurumlar aracılığıyla yapılıyordu. Bunlar; çayda ÇAY-KUR, tahılda Toprak Mahsuller Ofisi (TMO), tütünde TEKEL, şekerpancarında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. (TŞFAŞ), diğer ürünlerde Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB) idi. Hayvancılıkta Et ve Balık Kurumu (EBK), Yem Sanayi (YEM-SAN), Süt Endüstrisi Kurumu (SEK) dur. Piyasayı düzenleyen kurumlar, aynı zamanda üreticilere ucuz girdi de sağlayarak destek olmaktaydı. Piyasayı düzenleyen devlet kurumları ile Birliklere üye olan köylüler için, Birlikler üretim girdilerini toptan ucuza alıp vermekte, alımda destek olmakta, satışta alım fiyatı belirleyerek çiftçiye özel sektörün eline terk etmemekte, piyasayı üretici ve tüketici lehine belirlemektedir.

“Et ve Balık Kurumu” K/871 sayılı Koordinasyon Kurulu Kararıyla, 1952 yılında bir İktisadi Devlet Teşekkülü olarak kurulmuştur. EBK, 29 et kombinasyonu, 2 et sanayi işletmesi, 2 tavuk kombinasyonu, 1 adet balık mamulleri fabrikası, 1 taşımacılık işletmesi ve 1 adet soğuk depo sahibiydi.¹⁰¹ Kiği'ya en yakın EBK'ler Elazığ ve Erzincan'da bulunmaktaydı.¹⁰² Fakat Kiği'nin kendine özgü coğrafi yapısı ve uzun geçen kış koşullarına ek olarak, devletin ulaşımı sağlayacak olan yolları yapmamış olması, EBK'nin sağlayabileceği olanaklara erişimi engellemiştir. Bunun yanında Kiği yine hayvancılık için kurulmuş olan, Yem Sanayi ve Süt Endüstri Kurumlarından benzer nedenlerden dolayı yararlanamamıştır. Hayvanlar için gerekli olan girdi ve hayvanlardan elde edilen ürünlerin pazarlanması konusunda, Kiği köylüleri belli dönemde gelebilen celeplere ve kendi aralarında takas yapmaya mahkûm edilmişlerdir. Geçen zamanla beraber, hayvancılığın artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kaldığı, görüşmeler sırasında da çokça dile getirilmiştir.

İktidarın uygulanmasında araç, silah tehdidi olduğu kadar ekonomik eşitsizliklerdir.¹⁰³ Nüfusun üretkenliğine vurgu yapan biyo-iktidar, üst kümeyi esas küme olarak sınıflandırdığında, alt kümenin adaptasyon edilebilirliğine bakar. Eğer adaptasyon gerçekleşemeyecek durumdaysa alt küme, üst küme için tehdit unsuru haline gelmektedir. Üst küme için tehdit oluşması durumunda biyo-iktidar yaşatma, yaşamı üretme faaliyetinden feragat eder ve ölüme bırakmayı tercih eder. Ölüme bırakmak fiilen öldürmek değildir; ölüm riskini çoğaltmak, siyasal ölüm, ülke dışına sürmek, dışlamak da ölüme terk etmektir.¹⁰⁴ Foucault'nun ırkçılığa tanımladığı iki aşamaya bir ara evre alma ihtiyacımız Kürt meselesine yaklaşımdaki özgül teknolojiler ve Kiği özelindeki tekniklerden hareketlidir. 80 ve 90'lı yıllardaki biyolojik yok etmenin ortaya çıkacağı zamana kadarki sürede, ölüme bırakma ve adaptasyon çabaları arasında salınımın olduğu görülmektedir.

Kiği'nin ekonomisinin pazara açılmasında da yollar etkili olacağı için asayiş tehlikesi doğurmadığı sürece yapılmaması tercih edilmiştir. Bu tarzdan bir dışlama yine ölüme bırakma teknikleriyle beraber düşünülmelidir. Yolların, alt kümenin üst küme için biyolojik tehdit haline geldiği yıllar olan 80-85 yılları arasında yapılmaya başlanması tesadüfi değildir. Ancak yapılan bu yollar da asfalttan çok stabilize'dir. Bu sebeple ulaşım, tozlu yollarda, dolanarak sağlanmıştır. Yayılan, Kiği'dan ayrılıp ilçe olmasına rağmen bu iki ilçe arasında hala yol yoktur. Yolların bu durumu, zaten yetersiz olan eğitim ve sağlık hizmetlerini iyice zora sokmaktadır. Sağlık ocaklarının tek tük olduğu bu bölgede, ebeler dışında sağlıkla ilgilenen kimseleri göremedikleri, görüşmeler sırasında sıkça dile getirilmiştir. Ebelik görevi de genelde köyden birileri tarafından üstlenilmiştir.

¹⁰¹ Abdullah Aysu, *Tarladan Sofraya Tarım*, Su Yay, İstanbul, 2002, s. 101.

¹⁰² A.g.e. s. 109-110.

¹⁰³ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2011, s. 78.

¹⁰⁴ Michel Foucault, *Toplumun Savunmak Gereği*, YKY, İstanbul, 2015, s. 262.

Görüşülen kişilerden biri, annesini, kardeşinin doğumunda, imkânsızlıklardan dolayı kaybetmiş olmalarını, göç etmelerinde önemli bir faktör olduğunu belirtmiştir. İsmet İnönü'nün şu önerisi oldukça önemlidir:

“İyice içine girmek istediğimiz Kürt merkezlerine seyyar doktorlarla girmek çok müessir (etkili) olacaktır.”¹⁰⁵

11 - 2 - 1953

Bingöl'ün dâvaları nedir?

Çok uzun zamandır mahrumiyet çeken Bingöl'ün kalkınması yol dâvasının haline bağlıdır. Hayvancılığın gelişmesi, ziraatin inkişafı, bu kalkınmada rol oynayacaktır

Yazan:
Kemal Aydar

Yağalık geçim Mevzuu olmalıdır.

Bingöl geniş bir hayvancılık bölgesidir. Halkın çoğu

üzüm, ceviz, mensucat gibi maddeleri veriyorlar. Bu maddeleri gücükle temin eden köylü, ağaçına kadar gelmişken yağın verip almakta tereddüt etmiyor. Köylünün aldığı maddeler verdiği yağın tam karşılığı değildir. Aradaki fiyat farkları hiç şüphesiz ki Bingöl köylüsünün cebine girmeden heba olan aşkâr bir zarardır.

Makineli ziraat buraya yeni girmiştir. Geniş ziraat yapan arazi sahipleri mahdut olmakla beraber makine kullanmaya başlamışlardır.

Topraklandırma işlerinin ikmal ve her köylüyü toprak sahibi yapmak suretiyle istihsalin artırılmasına çalışmak bugün Bingöl için de bahis mevzuu olan bir meseledir.

Her Anadolu gehrinin derdi birbirine benziyor. Bütün Anadolu bilhassa Şarkın neresinde dolarsanız dolarsın, etrafını alan topluluğun ortaya koyduğu derd, biraz akli işleyen bir insanın ifadeye çalıştığı hakikat aynıdır. Bunları bir araya getirip umumi şekilde ifadeye çalışırsak şöyle bir levha ile karşı karşıya kalıyoruz. Memleket uzun müddet bakım

gececek yolu yoktur. Genç zeytin rinden Cenebu giden tek yol, tek kapı gibidir ve Bingölü tatmin etmekten çok uzaktır. Bin göl sercede istihsal ettiği iki milyon yağı sırf bu yolsuzluk yüzünden doğrudan doğruya ihraz edememekte, Cenebu yellerine yok pahaasına kapılır maktadır.

Yoldan mahrum olmanın do-

Resim 1: Vatan gazetesinin 11.02.1953 tarihli Bingöl ilavesi, s. 6-7

Okullara ulaşımda da yine olanaksızlıkları görmekteyiz. Yollar kış nedeniyle kapandığında en uzun boylu olan öğrencinin önden giderek yolu açtığı ve bu şekilde okula varıldığı anlatılmıştır. Ortaokul ve ilkokullara ulaşımın zorluğu, yerleşim yerlerine mesafesi, lisenin olmaması yöre halkının eğitim olanaklarından yeterince faydalanamamasına ve bu olanakları yöre dışında aramasına neden olmuştur.

Okula girildiğindeyse, durumun 50'ler öncesinden çok farklı olduğu görülmektedir. Artık Kürtçe konuşmaya karşı artan bir baskı ve şiddet ortamının oluşmaya başladığı görülmektedir. Köyün okuyan kesiminin %80'i öğretmen olarak köye geldiği için, baskının her yerde aynı olmadığı görüşmeciler tarafından belirtilmiştir, ancak büyük çoğunluk bu baskıyı uygulamaktadır. Okullarda Kürtçe konuşmak yasaklanmış, Kürtçe konuşanlar şiddete maruz kalmıştır. Hatta bu durumun sadece kamusal alanda kalmadığı özel alana da sıçradığı görülmüştür. Öğretmenlerin sınıftan muhbir seçerek evde konuşulanların dinlenilmesini, Kürtçe konuşanların kendisine bildirilmesini istemesi gibi uygulamaların bu dönemde sıkça yaşandığı bilinmektedir. Böylelikle, yukarıda bahsedildiği gibi, Türk Ocakları'nda coşkuyla önerilen ve uygulanmaya çalışılan 'muhbirlik oyununa' burada iştirak edildiği görülmüştür. Bu sözde oyun, hem ihbar eden kişinin kendisiyle çatışmasına neden olmuş –arkadaşının dayak yemesine sebep olmanın rahatsızlığı ve mecburiyetleri anlatılmıştır– hem de kendisini, kendi diliyle ifade edemeyen çocukların zorluklar ve bunalım yaşamasına neden olmuştur. Muhbirlik yaklaşımıyla evlerin içine kadar giren iktidarın gözü, bireysel düzeyde denetleyici bir mekanizmaya bürünmüştür. Panoptik gözlemin, gözleniyor olma üzerinden kurguladığı ıslah etme, 'üretken hale' getirme teknolojileri işletilmiştir.¹⁰⁶ Bu halleriyle evler bakışın kontrolü altındaki hapishaneler halini almıştır.

¹⁰⁵ Saygı Öztürk, *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yay, İstanbul, 2008, s. 63.

¹⁰⁶ Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, İmge Yay, Ankara, 2006, s. 338-353.

Aktarımlara göre, çoğu sonraları pişman olan bu öğretmenlerin kendileri mikro-iktidarlar öbeklerini oluşturmuşlardır. Ama şöyle bir gerçek vardır ki, öğretmenlere öğretilen de “Türkçe öğrenmenin, medeni olmakla ilgili olduğu ve Türkçe bilmenin ‘iyi yerlere’ gelmenin yolu olduğu”dur. ‘Kendilerince yararlı olduklarını düşünen’ öğretmenler, biyo-iktidar dispoitifleri doğrultusunda yönlendirilmişlerdir. Daha önce de üzerinde durduğumuz gibi çağdaşlaşma ve Türkleşme normal olan olarak sunulmuştur. Biyopolitiğin bir biçimi olan normalleştirme iki ekseninde işlemektedir. Üretimi azamiye çıkaracak bireysel düzeyde ıslah edici müdahaleler ile toplumsal düzeyde sosyal mühendislikle yapılan düzenlemeler.¹⁰⁷ Kiği’da adaptasyona uygunluğu koşuluyla ilki ve ikincisi arasında bir salınmayı birçok alana sirayet eden biyo-iktidar tekniklerinde görmekteyiz. Eğitim alanı da bunlardan biridir.

Eğitimin özel alana kadar sıçrayan teknikleri evde iletişimsizliklere neden olmuştur. Çünkü evin çoğu büyüğü Türkçe bilmemektedir. Böylece en basit diyaloglar bile kurulamamıştır. Evin içine bir iletişimsizlik bombası bırakan bu durum, ailenin gündelik yaşantısını kökünden etkilemiştir. Sokağa çıkıldığında da durumun benzer olduğu görülmektedir. Kiği’nın yerlileri Kürtçe konuşmaya çekindiklerini, Türkçe konuşmak zorunda hissettiklerini belirtmişlerdir. Örneğin, memurlarla girilen iletişimde, memurlar Kürtçe bilse dahi, Kürtçe konuşmadıklarını, yanlarında Türkçe bilen birini götürmeleri gerektiği anlatılmıştır. Görüşmeler ışığında, raporlarda üzerinde durulan birçok tedip stratejisi resmiyete dökülse de dökülme de pratikte bir şekilde karşılık bulunduğu anlaşılmıştır.

70’ler öncesi Kiği’da yığınlar, hem bireysel bazda denetleyici, hem de topluluk halinde düzenleyici dispoitiflerin etkisi altında kalmıştır. Alt küme içerisinde yer alan bu grubun yaşayış biçimi adaptasyon edilmeye çalışılmıştır. Bunun başarısızlığa uğradığı yerde üst küme alt kümenin eylem kiplerini güvenlik, asayiş eksenlerinde şekil vermeye çalışmıştır. Alt kümenin izole bir yapıya sürüklenmesiyle; bir yandan üst kümeyle kurulan temasın minimize edilmesi, bir yandan ölüme bırakma dinamiklerini işletilmesi sağlanmıştır. Modern olmanın ulus olmakla rasyonalize edildiği denklemde ulus dışı unsurlar temizlenmeye, kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Kürtçenin karşılığında Türkçe, modernliğin gerekliliğinde kendine başat bir yer tanımlamıştır. Türkçeye adaptasyon yolunda bireylerin de devletleştigi mikro-iktidar öbekleri ortaya çıkmıştır. Bu öbekler özel-kamusal alan ayırımı yoksayarak disiplinci uygulamaların her iki alana da sirayet etmesini sağlamıştır. Türkçe’nin konumlanması üzerinden yaşam pratiklerine müdahale edebilmek için alan açılmıştır. Yol, sağlık, eğitim, tarım ve hayvancılık; gözetimin uygulanmasındaki süreklilikten aldığı güç ile biyo-iktidarın uygulanması yolunda teknik ve teknolojiler halini almıştır.

Kiği’nın özel yapısı, yolların durumu, sağlık ve eğitim konusundaki yetersizlikler göz önünde bulundurulduğunda, 1970’lerde Kiği’den Yeldeğirmeni’ne göç edenlerin sadece büyükşehrin ekonomik imkânları tarafından çekilmedikleri görülecektir. Ekonomik koşulların belirleyiciliği aşikârdır. Ama burada altı çizilmeye çalışılan nokta, ekonomik koşullara eklenilebilecek diğer dinamiklerin ihmal edilmemesidir. Kiği’yla aynı durumda olabilecek bir sürü bölge mevcuttur ama daha önce de söylenildiği gibi araştırma Kiği’den Yeldeğirmeni’ne göç edenlerin, göç nedenlerine odaklanmıştır. 1980 öncesinde Birliklerde özelleştirilmeye gidilmeden önce tarımı kalkındırma, düzenleme görevi ve sorumluluğu devlete aittir. Devletin böyle bir sorumluluğunu 50 binden fazla nüfuslu bir bölgede göstermemesi, ihmal değil, *mahrum bırakma* stratejisidir. İlk raporlamalardan itibaren, Kürt nüfusun çoğunlukta olduğu bölgeler işaretlenmişken ve bu bölgelerde uygulanacak biyo-iktidar teknikleri teoride çokça tartışılmış ve pratikte de uygulanmaya

¹⁰⁷ Alev Özkazanç, “Biyo-politik Çağda Suç ve Cezalandırma: Denetim Toplumlarında Neo-liberal Yönetimsellik”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 108, 2007, s.19.

başlamışken, göçleri sadece ekonomik nedenlerle bağdaştırmak, eksik bir analiz olacaktır. İşaretlenen bölgelerde, artıp azalsa da kaybolmayan stratejilerin, hüküm sürdüğü aşıkârdır. Ekonomik ve sosyal geride *birakılmaların*, hatta ölüme bırakılmaların üzerine, varoluşlarına dair korku da eklenince Kiği birçok kişi için terk edilebilir bir yer olmuştur.

İstanbul'a geldiklerinde baskı görüp görmedikleri sorulmuştur. Burada da toplumsal bir baskıyla karşılaştığı cevabı alınmıştır. Örneklendirmemiz gerekirse, görüşme yapılan kişilerden biri bize şunları aktarmıştır: “Sabah işe geldiğimde, gece Bingöl'de çatışma olmuşsa, yüzüme bakıyorlardı. Sanki gece Bingöl'e gidip çatışıp, geri gelmişim gibi.” İstanbul'da, Kürtlüklerinin mutlaka Türklüğe adapte edilmesi gerektiği yönünde bir algıyla karşılaştıklarını ancak Kiği'da kalmaları halinde biyolojik varoluşa dair kaygı hissedeceklerini belirtmişlerdir. Göç etmelerinin nedenleri sorulduğunda, görüşmecilerden birinin verdiği şu cevap durumu anlamak açısından önem arz etmektedir: “Ekonomik göçe zorlayan nedenler, *sürgün* vardı. Ama bunun yanında geçmişin korkusu da vardı. İliklerimize kadar korkuyorduk.”

Yeldeğirmeni

Yeldeğirmeni kuzeyinde Haydarpaşa Çayırı, güneyinde Halid Ağa Caddesi, doğusunda Ayrılık Çeşmesi mezarlığı, batısında deniz bulunan tepelik alandaki yerleşimdir. Yeldeğirmeni yerleşim alanı olmadan önce Haydarpaşa Çayırı'na dâhildi. Osmanlı'nın İstanbul'da varlığıyla, Haydarpaşa Çayırı Osmanlı'nın Süvari Birlikleri'nin talim alanı olmuştur. Ayrıca Yeldeğirmeni'nde bulunan Ayrılık Çeşmesi Osmanlı Ordusunun tören yolu üzerinde bulunmaktadır. Hacı kabileleri bu çeşmenin yanında Tören Yolu'nu takiben gelecek Sürre Alayı'nı bekler ve birlikte yola çıkarlardı.

15. ve 16. yüzyıllarda bahçeli köşkerin var olduğu yazılan bu yerleşim alanında, 1774-1789 yılları arasında, I. Abdülhamid dört yeldeğirmeni yaptırmıştır. Bu yeldeğirmenleri ordunun, sarayın ve halkın un ihtiyacını karşılamak üzere hizmet görmekteydi. Semte isimlerini veren bu yeldeğirmenlerinden günümüze hiç iz kalmamıştır.

1789-1807 yılları arasında, Padişah III. Selim zamanında Yeldeğirmeni'nde sokaklar ortaya çıkmaya başlamıştır. 1800'lü yılların ikinci yarısından itibaren Yeldeğirmeni'nde yerleşim hızlanmış, özellikle 1872 yılında Kuzguncuk Dağhamamı'ndaki yangından sonra buradaki Yahudilerin Yeldeğirmeni'ne gelmesiyle de semtte apartmanlaşma başlamıştır. Arif Atılğan, çoğunlukla Yahudilerin apartmanlarının görüldüğü bu semtte diğer gayrimüslimlerin ve Müslümanların apartmanları yok denecek kadar az olduğunu söyler.¹⁰⁸ Denize bakan yamaçlarda apartmanların yoğunlaştığı ve semtin üst düzlüğünde kalan alanda ise çoğunlukla Müslümanların az katlı ahşap evleri olduğu belirtilmektedir. Apartmanların çoğunun günümüze kadar kaldığı, ama ahşap evlerin neredeyse hepsinin yıkıldığı görülmektedir.

Gayrimüslimlerin, okul ve ibadethanelerini semte girmeleriyle beraber inşa ettikleri görülmektedir. Yahudiler 1875 yılında okullarını, 1899 yılında sinagoglarını yapmışlardır. 1881 yılında Rum Ortodoks Kilisesi ve Okulu açılmıştır. 1894 yılında St. Euphemie Fransız yatılı okulu, 1912 yılında binaya ek olarak Katolik kilisesi inşa edilmiştir. 1906'da Fransız eğitimi veren St. Ouis ilkokulu açılmıştır. 1906-1908 yılları arasında Haydarpaşa Garı'nın inşa edilmesinde burada çalışan Alman mühendis ve mimarların Yeldeğirmeni'ne yerleşmeleriyle, 1902-1914 tarihleri arasında Alman Okulu olduğu görülmektedir. Müslümanların 1927'de Gazi Mustafa Kemal Paşa İlköğretim Okulu açılana kadar, Rasim Paşa Cami'nin bodrum katında ya da başka yerdeki mahalle mektebinde eğitim gördükleri düşünülmektedir.

¹⁰⁸ Arif Atılğan, *Yeldeğirmeni*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1. Bölge Temsilciliği, 2. Baskı, İstanbul, 2010.

13 Aralık 1934 tarihinde yürürlüğe giren “Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun”, 1935 yılında uygulanmaya başlanması ve din insanların dini binaların dışında kıyafetle dolaşmalarının yasaklanmasından mütevellit, bu kanuna uyamayanlar ülkeyi terk etmiştir. Onların ülkeyi terk etmesiyle okullar kapanmak zorunda kalmış, sonrasında da Türklerin eğitim yeri haline gelmiştir. Bu tarz kanunlar ve uygulamalardan sonra, Yahudi, Ermeni ve Rumlar yavaş yavaş bu semti terk etmeye başlamışlar ve 70’li yıllara geldiğindeyse o çok renkli yapıdan neredeyse eser kalmamıştır.¹⁰⁹

Kiğı’dan Yeldeğirmeni’ ne ilk göçler de, 1930’lu yılların ikinci yarısına tekabül etmektedir. Haydarpaşa Kömür Deposu’nda, limanda, garda kolaylıkla iş bulabildikleri için, Fikirtepe’yi ama yoğunlukla Yeldeğirmeni’ni tercih etmişlerdir. 80-90’lar ve 70’lerdeki göç dalgasıyla gelenler de, ilk yerleşen akraba ve tanıdıklarının vasıtasıyla iş ve ev ayarlamışlardır. Yeldeğirmeni şimdi Fikirtepe kentsel dönüşümünün etkisi, Anadolu yakası metrosu, Marmaray ve rıhtıma yakınlığı nedeniyle rant bölgesi haline gelmektedir. Ama 80’lere kadar bir emekli ikramiyesiyle, borçlanmadan Yeldeğirmeni’nde ev almanın mümkün olduğu söylenmiştir. Bu durum göç hareketiyle gelenlerin Yeldeğirmeni’nde eklenerek çoğalmalarının önünü açmıştır. Zaten görüşme yapılan kişilerden bir iki istisna dışında herkes, kendi evinde ikamet etmektedir. Görüşme esnasında da Kiğı’dan gelenlerin Yeldeğirmeni’ni sahiplendikleri gözlemlenmiş, sık sık, özellikle 50’lerde gelenlerin “Yeldeğirmeni Bingöllülerindir, Kiğılılarıdır.” dendiğine tanık olunmuştur.

Sonuc

Osmanlı’nın son dönemleri ve yeni Türkiye ile birlikte; çağdaşlaşma, Batılılaşma, modernleşme ‘normal olanla’ birlikte kendini kurgulamaya başlamıştır. Bu normalleştirici yaklaşımın içerisinde tahin edilen Türklük üst kümeye yerleştirilirken diğer etnisiteler ve bu yazının özelinde Kürt etnisitesi alt kümelerle konumlandırılmıştır. Foucault’nun ırkçılık düzleminde ele aldığı üst kimliğin mümkünlüğü, alt kimliğin yok edilmesi oranında gerçekleşecektir. Buna ek olarak üst kümenin söylemsel ve sembolik yaratısında kendini kurgulamak için ihtiyaç duyduğu değil paradigmatik bir ilişkiye girecektir. Çünkü değilin ortadan kaldırılmasıyla kendini tanımlayacağı bir değili olmayacaktır ama varlığının devamlılığı için de değilin kaldırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Burada adaptasyon için alan açılmaktadır. Kendini üst kümeye adapte edebilme doğrultusunda alt kümenin varlığının mümkünatı olacaktır. Ama bu imkânsıza yönelik çaba gerçekleşmedikçe, Kiğı özelinde, adaptasyon ve ölüme bırakma arasında salınan biyo-iktidar tekniklerini görmüş oluruz. Son kertede, bu teknikler üst kümenin varlığı için alt kümenin gözden çıkarılması, hatta ve hatta alt kümenin yok edilmesi yolunda üst kümenin de kayıp vermesine göz yumar hale gelecektir.

Dönemlendirilen zorunda bırakılanların göçü bu çerçevede ele alınmıştır. Ancak bu göç hareketine geçmeden önce, biyo-iktidar dinamiklerinin sosyo-ekonomik yaklaşımı anlaşılmalı, çalılışmış, bunlarla beraber Kiğı üzerine yoğunlaşmıştır.

Kiğı’da, hem bireysel anlamda denetleyici dispoitiflere, hem de kitlesel anlamda düzenleyici dispoitiflere başvurulmuştur. Kürtçe konuşma yasaklarının evlerde uygulanıp uygulanmadığının denetlendiği mikro-iktidarlar peydah olurken, aile yaşayışı kitlesel olarak düzenlenmeye çalışılmaktadır. Özel alan, biyo-iktidarın teknolojileriyle kuşatılmakta, kamusal hale getirilmektedir. Hizmetin asayişle bağıntısı kurularak güvenlik, iktidar dispoitiflerinin birincil uğrak yeri

¹⁰⁹ Yeldeğirmeni’nin tarihiyle ilgili, bu kısma kadar olan bilgiler tamamen, Arif Atılğan’ın kıymetli araştırmasından derlenmiştir. Ayrıca eserlerini tarafıma ileterek, sizinle paylaşmama izin verdiği için teşekkür ederim. Arif Atılğan, Yeldeğirmeni, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1. Bölge Temsilciliği, 2. Baskı, İstanbul, 2010. Yeldeğirmeni ve Haydarpaşa için ayrıca bkz.: Arif Atılğan, Haydarpaşa, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1. Bölge Temsilciliği, İstanbul, 2011 ve Arif Atılğan, Mimarlara Mektuplarım, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1. Bölge Temsilciliği, İstanbul, 2011.

haline gelmiştir. Kiği'nin izole yapısıyla meydana gelen soyutlama, hizmetlerin sunulmasında gösterilen cimriliğin yol açacağı ıslah edici dinamiklerle, düzenleme ve denetleyici iktidar dispositionlarının organik bünyeye büründüğü uzamdır. Bu uzam mevcudiyetiyle üst kümeyi tehdit ettiği ölçüde yok edilmesi gereken alt kümenin zeminidir. 90'lı yıllarda da ırkçılığın sonraki aşaması olan biyolojik yok etmeye doğru geçileceği görülecektir. Genelkurmayı Başkanı Doğan Güneş'in PKK için kullandığı "köpekbalığı metaforu" bölgede işletilen biyoiktidar tekniklerini anlamak açısından oldukça manidardır. Güneş'e göre, köpekbalığını öldürmenin yolu, balığın yaşamasına imkân veren suyu kurutmaktan geçer.¹¹⁰

Kaynakça

- Akekmekçi, Tuba & Muazzez, Pervan. *Doğu Sorunu Necmeddin Sahir Silan Raporları (1939-1953)*, Tarih Vakfı Yurt Yay. 2010
- Atılgan, Arif. *Yeldeğirmeni*, TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi Anadolu 1. Bölge Temsilciliği, İstanbul. 2010
- Aydın, Suavi & Emiroğlu, Kudret & Özel, Oktay & Ünsal, Süha. *Mardin: Aşiret-Cemaat-Devlet*, Türkiye Tarih Vakfı Yurt Yay, İstanbul. 2001
- Aysu, Abdullah. *Türkiye'de Tarım Politikaları*, Özgün Yay, İstanbul. 2001
- Aysu, Abdullah. *Tarladan Sofraya Tarım*, Su Yay, İstanbul. 2002
- Babuş, Fikret. *Osmanlı'dan Günümüze Etnik-Sosyal Politikalar Çerçevesinde Göç ve İskan Siyaseti ve Uygulamaları*, Ozan Yay, İstanbul. 2006
- Bayrak, Mehmet. *Kürtler ve Ulusal demokratik Mücadeleleri, Gizli Belgeler, Araştırmalar, Notlar*, Özge Yay, Ankara. 1993
- Bayrak, Mehmet. *Açık-Gizli Kürdoloji Belgeleri*, Özge Yay, Ankara. 1994
- Beşikçi, İsmail. *Bilim-Resmi İdeoloji Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu*, Yurt Yay, Ankara. 1991
- Bora, Tanıl. "İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği", *Toplum ve Bilim*, sayı 71, Birikim Yay, İstanbul, 1996
- Bulut, Faik. *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan Yay, İstanbul. 1998
- Bayrak, Mehmet. *Açık-Gizli Kürdoloji Belgeleri*, Özge Yay, Ankara. 1994
- Dündar, Fuat. *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası 1913-1918*, İletişim Yay, İstanbul. 2001
- Foucault, Michel. *Hapishanelerin Doğuşu*, İmge Yay, Ankara. 2006
- Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yay, İstanbul, 2010
- Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*, Ayrıntı Yay, İstanbul. 2011
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Ayrıntı Yay, İstanbul. 2011
- Foucault, Michel. *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yay, İstanbul. 2012
- Foucault, Michel. *Toplumunu Savunmak Gerek*, YKY, İstanbul, 2015
- Gözübüyük, Şeref & Sezgin, Zekai. *1924 Anayasası Hakkındaki Meclis Görüşmeleri*, SBF Yay, Ankara. 1957
- Hassanpour, Amir. (2005). *Kürdistan'da Milliyetçilik ve Dil (1918-1985)*, Çev. İbrahim Bingöl, Cemil Gündoğan, Avesta Yay, İstanbul.
- İçduygu, Ahmet & Sirkeci, İbrahim. (1999) "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yay, İstanbul.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin, *Kürtlerin Türklüğü*, Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Talebe Derneği Yay, Ankara, 1964
- Kirişçi, Kemal & Winrow, Gareth. *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul. 1997
- Öz, Baki. *Türkiye'de Göç Olgusu, Sorunları ve Çözümü*, Gençlik Basımevi, İstanbul. 1978

¹¹⁰ Hüseyin Yayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara. 2011, s. 49.

- Özkazanç, Alev. “Biyo-politik Çağda Suç ve Cezalandırma: Denetim Topluluklarında Neo-liberal Yönetimsellik”, *Toplum ve Bilim*, sayı: 108, 2007
- Öztürk, Saygı. *İsmet Paşa'nın Kürt Raporu*, Doğan Yay, İstanbul. 2008
- Serter, Nur. *Türkiye'nin Sosyal Yapısı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1994
- Tekin, Gülçiçek Günel. *Beyaz Soykırım: Türkiye'nin Asimilasyon ve Dikırım Politikaları*, Belge Yay, İstanbul. 2009
- Üstel, Füsün. *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları(1912-1931)*, İletişim Yay, İstanbul, 1997
- Üstel, Füsün. *Türk Ocakları*, İletişim Yay, İstanbul, 2010
- Yardımcı, Sibel & Aslan, Şükrü “1930’ların Biyopolitik Paradigması: Dil, Etnisite, İskân ve Ulusun İnşası”, *Doğu Batı Dergisi*, sayı:44, Doğu Batı Yayınları, Ankara, Nisan 2008
- Yayman, Hüseyin, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Sefa Yay, Ankara, 2011
- Yeğen, Mesut. *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İletişim Yay, İstanbul, 2013
- Yıldız, Ahmet. “Ne Mutlu Türküm Diyebilene”, *Ulusal Kimliğin Etno-seküler Sınırları 1919-1938*, İletişim Yay, İstanbul, 2007
- Yiğitbaş, M. Sadık, *Kiği ve Folkloru*, Hüsnütabiat Matbaası, İstanbul, 1965
- Vatan gazetesinin 11.02.1953 tarihli Bingöl ilavesi, s. 2-3
- <http://bingolnet.tr.gg/Ki%26%23287%3B%26%23305%3B.htm> /erişim tarihi 12.01.2014
- <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm/> erişim tarihi 12.01.2014
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/798/10203.pdf/> erişim tarihi 11.01.2014